

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.5Celjski:728.8"12/14"

Prejeto: 21. 9. 2012

Miha Kosi

dr. zgodovine, višji znanstveni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: kosi@zrc-sazu.si

Grajska politika – primer grofov Celjskih

IZVLEČEK

Na višku svoje moči okrog leta 1425 so grofje Celjski posedovali več kot 125 gradov. Do dokončne prevlade Habsburžanov okoli leta 1500 so bili najmočnejša dinastija, ki je kdajkoli obvladovala prostor današnje Slovenije. Od prve omembe v virih okoli leta 1125 do 1306, ko postanejo vazali Habsburžanov, so imeli le 6 gradov. Sledila je ekspanzija v Savinjski dolini v prvi polovici 14. stoletja – z dediščino po grofih Voubrških 1322/33. Tako so leta 1350 posedovali že okoli 25 gradov. Največji vzpon je bil čas med letoma 1350 in 1383, ko so pridobili kar 40 gradov – kot rezultat sodelovanja s Habsburžani (vojaška služba, posojanje denarja) in večje finančne politike z nakupi in prevzemanjem gradov v zastavo. Konec 14. stoletja je povezava s kraljem Sigismundom Luksemburškim prinesla okoli 20 gradov v Slavoniji, dediščina po grofih Ortenburških leta 1418 pa še 34 gradov na Koroškem in Kranjskem. Višek celjske grajske politike je bil okrog leta 1425, nato so Habsburžanom vrnili 14 zastavljenih gospostev, vojna 1437–43 pa je prinesla še razrušenje mnogih. Zadnji grof Ulrik II. je težišče svoje politike prenesel na Ogrsko in v Avstrijo – bil je celo gospodar Zagreba in Dunaja –, a z njegovim umorom leta 1456 je dinastija izumrla.

KLJUČNE BESEDE

grofje Celjski, grajska politika, 13.–15. stoletje, Štajerska, Kranjska, Koroška, Slavonija

ABSTRACT

CASTLE POLICY – THE CASE OF THE COUNTS OF CILLI

At the peak of their power ca. 1425, the Counts of Cilli (Celje) owned more than 125 castles. Until the Habsburgs ultimately established their supremacy ca. 1500, they were the most powerful dynasty ever to dominate the territory of the present-day Slovenia. Since the first appearance in written sources ca. 1125 to 1306, when they became vassals to the Habsburgs, they held no more than six castles. Then followed the expansion across the Savinja River Valley in the first half of the 14th century – with the inheritance from the Counts of Heunburg 1322/33 – and by 1350 they had already owned about twenty-five castles. The greatest ascendancy took place in the period 1350–1383, when they acquired no less than forty castles as a result of their cooperation with the Habsburgs (military service, loans) and shrewd financial policies, including purchases and takeovers of castles as pawn. At the end of the 14th century their ties with King Sigismund of Luxembourg secured them about twenty castles in Slavonia, and the inheritance from the Counts of Ortenburg in 1418 another thirty-four castles in Carinthia and Carniola. The castle policy pursued by the Counts of Cilli reached its zenith ca. 1425, after which they returned to the Habsburgs fourteen seigniories that they held in pledge, and the war of 1437–43 brought destruction on many others. The last Count Ulrich II moved the centre of his politics to Hungary/Croatia and Austria – he was for a time even the master of Zagreb and Vienna – but his assassination in 1456 brought about the end of the dynasty.

KEY WORDS

Counts of Cilli, castle policy, 13th–15th centuries, Styria, Carniola, Carinthia, Slavonia

Na ozemlju današnje Slovenije je poimensko poznanih več kot 200 srednjeveških gradov – tistih pomembnejših, katerih ostaline, čeprav pogosto skromne, so večinoma vidne še danes in po katerih so se v številnih primerih imenovali plemiške družine, ki so v njih prebivale.¹ Poleg teh je bilo še na desetine skromnejših plemiških bivališč v obliki bivalnih stolpov, dvorov in podobno, ki so neredko stala v vaseh in jih ne moremo imenovati gradovi.²

Grad je v srednjem veku pomenil oblast – nadzorovanje in obvladovanje teritorija tako v praktičnem kot simbolnem smislu. Posedovanje gradov je bilo izraz gospodstva nad določenim ozemljem. Gradovi so zamejevali teritorij gospodstva in ga – vsaj simbolično – branili navzven ter obenem pomenili jedra izvajanja oblasti – reda in miru – navznoter (kot vojaška in sodna središča). Posedovanje večjega ali manjšega števila gradov je bilo izraz politične moči oziroma nemoči določenega gospoda (gospodstva). Gradnja gradov in pridobivanje obstoječih gradov v svojo posest, s čimer se je teritorialno povečalo ali zaokrožilo vplivno območje gospodstva, sta bila zato nedvomno načrtna. Tako lahko govorimo o »grajski politiki« posameznih vplivnih plemičev oziroma rodbin (tudi cerkvenih knezov). Še zlasti je bilo to dogajanje pomembno v kontekstu teritorializacije – nastajanja dežel in oblikovanja deželnoknežje oblasti v času visokega in poznega srednjega veka, ko je »grajska politika« dejansko pomenila preprosto »teritorialno politiko«.³ V tem procesu je bila izjemno pomembna tudi uveljavitev izključne pristojnosti do gradnje utrdb oziroma gradov na določenem teritoriju, ki jo je knez skušal uveljaviti nasproti deželnemu plemstvu in je pomenila bistveno utrditev njegove teritorialne oblasti. Načrtna grajska politika je najtesneje povezana tudi s prometno politiko (nadzor nad cestami, mostovi, brodovi in mitnicami), gospodarsko oziroma finančno politiko (nalaganje kapitala in trgovanje z gradovi), dinastično politiko (poroke, dedovanja, dote, jutrnje) idr.⁴

Groffe Celjski so bili nedvomno najmočnejša srednjeveška rodbina z izvorom v slovenskem prostoru. Na višku svoje moči okrog leta 1425 so v deželah Koroški, Kranjski in Štajerski ter v sosednjih Slavoniji in Hrvaški posedovali več kot 125 gradov, 40 urbanih središč (12 mest, okrog 30 trgov) ter približno 40 mitninskih postaj, od katerih

so pobirali dohodke.⁵ V okviru meja današnje Slovenije je bilo v njihovi posesti okrog 75, več kot tretjina vseh poimensko poznanih srednjeveških gradov. S tem se ta dinastija jasno izkazuje tudi kot realnopolitično najmočnejša. Nobena druga srednjeveška rodbina, vse do prevlade Habsburžanov okrog leta 1500, ni neposredno obvladovala tako velikega ozemlja današnje Slovenije kot groffe Celjski. V razpravi bomo skušali prikazati različne vidike »grajske politike« Celjskih, zlasti glavne faze tega izredno dinamičnega dogajanja, skozi nekatere pomembnejše časovne preseke.⁶ Dotaknili pa se bomo tudi strukture upravljanja z gradovi in celjskega »uradniškega aparata«, ki mu je bila poverjena ta naloga.

Začetki svobodnih gospodov Žovneških, kasnejših grofov Celjskih, ki se okrog leta 1125 prvič pojavijo v pisnih virih, so bili razmeroma skromni.⁷ Prvi znani prednik rodbine Gebhard de Sovne⁸ se je očitno imenoval še po pokrajini – Savinjski dolini, Savinjskem, Posavinju –, v virih imenovani *Sovuina*, *Seuna*, *Souna*, kasneje *Saunia*, kjer je ležala lastna (alodialna) posest rodbine,⁹ matični grad Žovnek (*Sannegg*) pri Braslovčah pa je stal najkasneje leta 1173, ko se je Gebhardov sin Gebhard II. prvič imenoval po njem – *de Sonekke*.¹⁰ Prvotno posestno jedro v Spodnji Savinjski dolini z Žovnekom, ki je vsa nadaljnja stoletja ostal eden pomembnejših gradov rodbine, je v 13. stoletju zajemalo še tri gradove, Šenek, Libenštajn in Ojstrico,¹¹ ter patronat nad staro in pomembno pražupnijo v Braslovčah. Temu se je najverjetneje že v 12. stoletju pridružil Lemberg (pri Šmarju), cerkveni fevd krške škofije, kjer so se Žovneški v 13. stoletju pogosto zadrževali in se po njem tudi imenovali.¹² Z Lembergom se je na vzhodni strani *Saunije* – ki je še vedno predstavljala samostojno pokrajino, ločeno od Kranjske na eni in Štajerske na drugi strani – oblikoval drugi posestni pol žovneškega gospodstva, ki se je leta 1301 izjemno povečalo še z nakupom pomembnega gospodstva Roga-

1 Gl. karto Pomembnejši gradovi v poznem srednjem veku v: *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 80–81.

2 O tipologiji in terminologiji gl. razpravo I. Sapača v tej številki Kronike.

3 Za primer bavarskih vojvod Wittelsbachov Fried, Hochadelige, str. 331–352; o grajski politiki salzburških nadškofov Dopsch, Burgenbau, str. 387–416.

4 Ebner, Die Burgenpolitik, str. 33 sl.; Kos, *Vitez in grad*, str. 19 sl.

5 O politiki Celjskih do cest, prometa in dohodkov od prometa gl. Kosi, »Prometna politika«, str. 165–180.

6 Pregled političnega in posestnega vzpona Celjskih Pirchegger, Die Grafen, 157–201; Orožen, *Zgodovina Celja I*, str. 123–244; Dopsch, Die Grafen, str. 9–49; isti, Die Freien, str. 23–35; Štih, Celjski groffe, str. 227–256.

7 Pirchegger, Die Grafen, str. 158 sl.; Dopsch, Die Freien, str. 26 sl.; Orožen, *Zgodovina Celja I*, str. 123 sl., 133 sl.

8 MDC III, št. 572; CKL I, št. 1.

9 O političnem razvoju Posavinja v srednjem veku Kosi, Dežela, ki je ni bilo, str. 527–564.

10 MDC I, št. 279; UBSt I, št. 551; CKL I, št. 5, 6.

11 Kos, *Vitez in grad*, str. 313, 334, 376, 408 sl.

12 Prav tam, str. 310 sl. V okviru lemberškega gospodstva je kasneje stal še celjski grad Kostrivnica (pri Podturnu pod Bočem), prvič omenjen leta 1275. CKL, št. 45; Kos, *Vitez in grad*, str. 300.

tec z gradom in trgov, fevda krške škofije.¹³ Kljub precejšnji posesti Žovneških in njihovemu položaju ene najuglednejših rodbin Posavinja¹⁴ je bilo število njihovih gradov v začetku 14. stoletja še vedno zelo skromno – le šest. Ulrik Žovneški je leta 1308 svojo alodialno rodbinsko posest z gradovoma Žovnek in Ojstrica ter »stolpoma« Šenek in Libenštajn predal štajerskim vojvodom Habsburžanom in jo prejel nazaj v fevd.¹⁵ Š tem je postal njihov vazal in Žovneški so kot štajerski deželani dobili trden temelj za nadaljnji politični vzpon v okviru vojvodine Štajerske, ki je prav v teh letih dokončno vključila tudi Posavinje – Saunijo. Ta prelomni dogodek bi lahko opredelili kot zaključek prve faze v njihovi »grajski politiki«.

V zvezi s pridobitvijo Rogatca leta 1301 lahko opozorimo še na specifični obmejni pomen tega gradu. Žovneškim je namreč s tem že zgodaj pripadla tudi vloga »mejašev«, saj je gospostvo ležalo neposredno ob državni meji cesarstva na Sotli. Tako so postali neposredni sosede Slavonije (ogrskega kraljestva) in tamkajšnjih velikaških rodbin. Friderik Žovneški je bil na primer leta 1334 v sporu z Güssingovci zaradi slavonskega gradu Belec, ki ga je reševal štajerski maršal Herdegen Ptujski. V listini je rečeno, da se bodo morebitna bodoča nesoglasja med stranema prijateljsko reševala »na bregu Sotle« (*ad litus rivi aut ripe dicte Zotel*), torej na državni meji.¹⁶ Še pomembnejše je bilo dogajanje v letih, ki so sledila. V letih 1336–38 je prišlo do malo znane vojne med Habsburžani in Ogrsko. Slavonski ban Mikac je – kar je bilo v našem zgodovinopisju doslej popolnoma neopaženo – s slavonsko vojsko pustošil po južnem delu Kranjske »vse do Ljubljane« ter še posebej intenzivno po Spodnjem Štajerskem, zlasti Posotelju. Kot je razvidno iz ogrske kraljevske listine, je osvojil »mesta« Brežice, Podčetrtek in celjski Rogatec – skupaj z gradom – ter z ognjem in mečem temeljito opustošil pokrajino, malo kasneje pa podobno še območje okrog Ptujja.¹⁷ Friderik

Žovneški je leta 1336 – nedvomno v zvezi s temi dogodki – od Habsburžanov dobil bogato plačilo za službovanje, ki ga je in ga še bo opravil »ob ogrski meji« (*an die gemerkche gen Vngern*).¹⁸ Že kot grof Celjski in »domačin« na tem območju je bil Friderik leta 1345 eden od dveh avstrijskih ekspertov, ki sta skupaj z ogrskima kolegoma odločala o poteku državne meje med Štajersko in Slavonijo na odseku od Drave na severu do Save na jugu.¹⁹

Druga etapa žovneške/celjske grajske politike v prvi polovici 14. stoletja je bila v znamenju izjemne posestne ekspanzije v Posavinju in Posotelju, ki je prinesla številne gradove. Odločilno za skokovit vzpon je bilo izumrtje grofov Vovbrških leta 1322, ko je Žovneškim kot enim glavnih dedičev v naslednjem desetletju in pol v več fazah pripadel velik del nekdanjih vovbrških gospostev v Savinjski in Šaleški dolini (z gradovi Mozirje, Šoštanj, Šalek, Turn, Forhtenek, Ekenštajn, Žamberk),²⁰ po fajdi s koroškimi deželnimi glavarjem in maršalom Konradom Aufensteinom pa leta 1331 (v celoti leta 1333) še Celje s pripadajočim trgov, centralni kraj Posavinja, ki je postal novo središče žovneških gospostev.²¹ V ta čas sodi tudi pridobitev prvega večjega gospostva oziroma gradu na Kranjskem, kamor so se v naslednjih desetletjih začele vedno bolj usmerjati ambicije Žovneških.²² Friderik I. je namreč leta 1328 od Svibenskih-Planinskih kupil strateško in prometno pomembno gospostvo Smednik na Gorenjskem, ki je ostalo v posesti Celjskih do izumrtja rodbine leta 1456. Grad je stal nad prehodom čez Savo na pomembni prometni povezavi iz Furlanije preko Kranjske na Spodnjo Štajersko, med freišiško Škofjo Loko na eni in deželnoknežjim Kamnikom na drugi strani. Pod gospostvo je sodilo tudi več brodov čez Savo.²³

¹³ CKL, št. 66, 67; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 223 sl.; Kos, *Vitez in grad*, str. 365.

¹⁴ Gl. Kosi, Dežela, ki je ni bilo, str. 548 sl.

¹⁵ ... *daz haus ze Sevnec und daz haus ze Osterwitz und die tuern Scheynek und Liebenstain* ... CKL, št. 80; Štih, *Celjski grofje*, str. 230; Kosi, Dežela, ki je ni bilo, str. 551.

¹⁶ CKL, št. 147.

¹⁷ ... *terram Caryntie totam usque in Lyublinam seu Lybaah civitatem et dehinc magnam partem Styrie ... devastari et depredari viriliter ac potenter, in quibus quidem terris et districtibus ducalibus tres nominatas et principales civitates, Bresech scilicet, Lanspergh et Ragach vocatas cum forti castro Ragach nominato ... expugnando devicerunt ... et cum tempore in eodem versus Petouiam pro devastanda eadem parte transissent* ... Engel, *Die Güssinger*, str. 99 in priloga 1, str. 103–107 (doslej neobjavljena listina ogrskega kralja Roberta I. 1338 XI 11 Vi-segrád).

¹⁸ CKL, št. 160.

¹⁹ Krones, *Urkunden*, št. 170, str. 56.

²⁰ O prevladi Vovbrških v Šaleški in Savinjski dolini Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 147 sl., 201 sl.; o žovneški pridobitvi vovbrške dediščine prav tam, str. 236 sl.; 283 sl. Za posamezne gradove gl. še Kos, *Vitez in grad*.

²¹ Dopsch, *Die Freien*, str. 30 sl.; Pirchegger, *Die Grafen*, str. 159 sl.; Štih, *Celjski grofje*, str. 230–231; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 243 sl.; Kosi, Dežela, ki je ni bilo, str. 555; CKL, št. 133, 136, 137, 138, 146.

²² Friderik Žovneški je že leta 1334 postal deželni glavar Kranjske in Slovenske marke. Gl. Dopsch, *Die Freien*, str. 31; Štih, *Celjski grofje*, str. 231.

²³ CKL, št. 122, 123, 124, 125. O prometnem pomenu gospostva Kosi, »Prometna politika«, str. 168.

Zgornji grad v Celju, od leta 1333 do izumrtja grofov 1456 središče njihovih teritorijev in ena glavnih rezidenc. Tu so imeli tudi svoj arhiv in zakladnico (foto: Igor Sapač).

Lep presek skozi posestno zgodovino žovneških gradov v tem času kaže listina iz leta 1329, ko je Friderik I. zastavil – najverjetneje za pričakovano pomoč v fajdi proti Konradu Aufensteinu – svojim sorodnikom Walseejcem vse svoje lastne in fevdne gradove, *aller seinen vest ... sein aygen oder sein lechen*: Rogatec, Kostivnico, Lemberg, Žovnek, Ojstrico, Smladnik, Šoštanj in Mozirje ter odvetništvo nad samostanom Gornji Grad (nista pa omenjena manj pomembna »stolpa« Šenek in Libenštajn).²⁴

V listini iz leta 1336 že lahko razvidimo vzorec, po katerem so Žovneški/Celjski v 14. stoletju pridobili v svojo posest številne zelo pomembne deželnokežje gradove. Do konca stoletja so bili namreč zvesti vazali in zaupniki Habsburžanov. Ti so jim za najemniško vojaško službo in za posojene velike denarne vsote zastavljali svoja gospostva na Spodnjem Štajerskem, Kranjskem in Koroškem

(nekatera so ostala v rokah Celjskih vse do leta 1456). Januarja 1336 sta avstrijska vojvoda Albreht II. in Oto za vojaško službo proti Čehom in na ogrski meji Frideriku Žovneškemu zastavila celotno laško gospostvo s poimensko naštetimi gradovi Laško, Freudenek (pri Hrastniku), Klauzenštajn (nad Zidanim Mostom) in Radeče.²⁵ S tem so Žovneški pridobili ne le eno večjih in geografsko zaokroženih zemljiških gospostev na Slovenskem z več kot sto kraji, temveč tudi gospodarsko in strateško pomembno območje, ki je vključevalo trga Laško in Radeče ter s kamnitim mostom v Zidanem Mostu povezovalo Štajersko z južnim delom Kranjske.²⁶ Ta učinkovita povezava jim je v naslednjih desetletjih bistveno olajšala ekspanzijo na Dolenjsko.

²⁴ CKL, št. 127; Dopsch, Die Freien, str. 31.

²⁵ CKL, št. 160, 161; Kos, *Vitez in grad*, str. 277, 307 sl. Grad Žebnik nad Radečami – v sklopu laškega gospostva – v nasprotju s Kosovo navedbo v listini iz leta 1336 ni omenjen. Celjski so ga dokončno pridobili šele v letih 1366 in 1369. CKSL 1366 XI 25 s.l.; CKSL 1369 III 20 Dunaj.

²⁶ Kosi, »Prometna politika«, str. 167, op. 9.

Sicer pa je bila druga tretjina 14. stoletja izrazito usmerjena v zaokroževanje žovneškega gospostva v Posotelju in Savinjski dolini,²⁷ kjer je šlo v sledečih primerih za pridobitev fevdov krške škofije: od različnih vej Svibenskih so leta 1339 kupili grad Pod-sredo,²⁸ od gospodov Svibenskih-Planinskih v več etapah v letih 1339, 1345 in 1363 veliko gospostvo z gradom in trgov Planina (Montpreis),²⁹ leta 1340 so pridobili v fevd Helfenberg (Sotesko),³⁰ v letih 1342, 1344 in 1346 pokupili deleže gradu Prežin pri Celju,³¹ v letih 1347–1350 od gospodov s Kozjega dele gospostva Kozje,³² leta 1364 so kupili grad Žusem³³ in leta 1366 Ploštanj pri Šentjurju.³⁴ Tako so v drugi polovici stoletja v Posotelju že prevladovala celjska gospostva in njihovi gradovi so z vseh strani oklepali preostalo posest krške škofije (Anderburg s trgov Šentjur, Podčetrtek, Pilštanj, Bizeljsko) ter salzburških nadškofov ob Savi (Brežice, Rajhenburg, Sevnica).³⁵

Sredi 14. stoletja je potekala tudi »ofenziva« za zaokrožitev celjskih posesti v Zgornji in Spodnji Savinjski dolini.³⁶ V letih 1349 in 1350 so gospodje Vrbovški Frideriku Celjskemu prodali veliko gospostvo Gornji Grad, fevd oglejskega patriarha,³⁷ desetletje kasneje (1360–62) pa še matični grad Vrbovec pri Nazarjih. Oba je kasneje patriarh redno podeljeval Celjskim v fevd.³⁸ Vendar vse ni potekalo tako gladko, kot se zdi. V tem času so se namreč gospodje Ptujski po moči in vplivu lahko še enakovredno kosali s Celjskimi. Tako so se jim v Savinjski dolini postavili po robu in z orožjem skušali

zaščititi svoje interese. Tako je okrog leta 1345 prišlo do hude fajde prav zaradi posesti enega od savinjskih gradov – Rudeneka nad Rečico ob Savinji –, v kateri so bili na strani Celjskih proti Ptujskim udeleženi še krški škof in nekateri vodilni plemiči te dobe (Walseejci, Pfannbergi, Ortenburški, Planinski). V spopad, ki je očitno prinesel precejšnje opustošenje – *angrif ... prant ... raub* –, je moral poseči sam avstrijski in štajerski vojvoda Albreht II., ki je aprila 1345 na Dunaju razsojal o sporu.³⁹ Njegova razsodba ni znana, so pa grad Rudenek Celjski dokončno dobili z odkupom od Vrbovških leta 1364.⁴⁰ Krajši konec so Ptujski potegnili tudi v primeru bližnjega Kacenštajna pri Šoštanju, katerega plemiči so sodili med njihovo klientelo. Že leta 1338 je del Kacenštajnskih obljubil zvestobo Žovneškim,⁴¹ okrog leta 1351 pa je ponovno prišlo do prave fajde (*stos vnd chrieg*) med Ptujskimi in Celjskimi, tokrat za Kacenštajn, ki je bil po končni razsodbi v Mariboru maja 1351 prisojen Celjskim.⁴² Gospodje Ptujski so tako že do srede stoletja izgubili velik del svojih nekdanj obsežnih posesti v Savinjski in Šaleški dolini, kjer so skoraj nad vsemi gradovi v takšni ali drugačni pravno-posesetni obliki zavladovali Celjski. Ptujskim so ostale le tri enklave. Hekenberk pri Vranskem so ohranili do izumrtja leta 1438, nakar ga je od njihovih dedičev leta 1442 kupil grof Friderik II. Celjski.⁴³ Grad Velenje z gospostvom je že okrog leta 1377 s poroko prešel od Ptujskih na štajerske Liechtensteine. Grofu Hermanu Celjskemu v devetdesetih letih nasilna prisvojitve ni uspela in po razsodbi vojvode Albrehta III. je moral leta 1393 grad vrniti Hansu Liechtensteinskemu.⁴⁴ Velenje je bilo tako skoraj edini grad v ožjem območju Celjske grofije, ki ga grofom nikoli ni uspelo dobiti v svoje roke. Tretja in najpomembnejša ptujška enklava pa je do njihovega izumrtja leta 1438 ostalo ozemlje vzhodno od Šaleške doline z gradovi Dobrna, Lemberg (pri Strmcu) in Ranšperk, vse kot fevd krške škofije. Leta 1452 je Friderik Celjski zavzel Ranšperk in Lemberg ter oba porušil, ker sta bila – po poročilu Celjske kronike – »preblizu Celja«, predvsem pa sta bila v posesti Ulrika Schaunberga, v tedanjem sporu med

²⁷ Prim. Pirchegger, *Die Grafen*, str. 161, 164.

²⁸ CKL, št. 173, 186, 194, 204; Kos, *Vitez in grad*, str. 349–350.

²⁹ CKL, št. 187, 188, 189; CKSL 1345 V 1 Dunaj; CKSL 1345 VII 6 Konjice; CKSL 1363 VII 30 s.l.; CKSL 1363 IX 18 Slovenj Gradec; CKSL 1363 IX 20 s.l.; Kos, *Vitez in grad*, str. 343–344.

³⁰ CKL, št. 203, 206; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 273 sl.; Kos, *Vitez in grad*, str. 288.

³¹ CKSL 1342 IV 30 Celje; CKSL 1344 III 9 Celje; CKSL 1344 III 26 Straßburg; CKSL 1346 II 2 Celje; CKSL 1346 II 26 Celje; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 280 sl.; Kos, *Vitez in grad*, str. 352–353.

³² CKSL 1347 I 11 s.l.; CKSL 1347 IV 3 s.l.; CKSL 1347 VII 30 Celje; CKSL 1349 X 13 s.l.; CKSL 1350 I 4 s.l.; CKSL 1350 IV 4 s.l.; Kos, *Vitez in grad*, str. 302–303. Šlo je za prodajo precejšnje posesti krškega fevda Kozje ob meji s tedaj že celjsko Podsredo, čeprav grad Kozje ni izrecno omenjen. Vsekakor pa je bil kasneje tudi grad v rokah Celjskih, saj ga je krški škof Ernest leta 1416 podelil v fevd grofu Hermanu II. Wiessner, *Gurker Urbare*, št. 335, str. 408.

³³ CKSL 1364 VI 15 s.l.; Kos, *Vitez in grad*, str. 410–411.

³⁴ CKSL 1366 I 24 s.l.; Kos, *Vitez in grad*, str. 345.

³⁵ Gl. karto v *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 74.

³⁶ Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 271 sl.

³⁷ CKSL 1349 14 XII s.l.; CKSL 1350 8 V. Celje (štiri listine); Kos, *Vitez in grad*, str. 279.

³⁸ CKSL 1360 15 III. Št. Vid; CKSL 1360 28. IV. Celje; CKSL 1362 20 XII. s.l.; CKSL 1369 13 XI. Vipava; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 294 sl.; Kos, *Vitez in grad*, str. 399–400.

³⁹ CKSL 1345 IV 21 Dunaj; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 291 sl.; Kos, *Vitez in grad*, str. 366–367; Pirchegger, *Die Grafen*, str. 164 sl.

⁴⁰ CKSL 1364 15 XII. s.l. V listini je omenjen grad *Rūdenberch*, vendar naštetá okoliška posest nedvoumno kaže, da gre za isto lokacijo oziroma območje, kjer je leta 1345 imenovan grad *Rudeneck*.

⁴¹ CKL I, št. 179.

⁴² GZM IV, št. 54; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 298 sl.; Kos, *Vitez in grad*, str. 295.

⁴³ Grof Friderik je grad kupil od Ane Ptujске, ene od dedinj in žene Leutolda Stubenberga. CKSL 1442 III 18 s.l.; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 303.

⁴⁴ HHStA, AUR 1393 IV 21 Dunaj; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 303.

Celjskimi in cesarjem Friderikom pristaša slednjega.⁴⁵ Oba gradova si je Friderik za vsak primer zagotovil še v fevd od krškega škofa (ne pa tudi Dobrne).⁴⁶

Dokončno prevlado grofov Celjskih v Posavinju pomeni leto 1363, ko so pridobili še dve prometno/ekonomsko pomembni gospodstvi z gradovi v jedru Savinjske doline, v neposredni bližini Celja. Njihov sorodnik Eberhard Walseeski jim je pred smrtjo aprila 1363 prepustil gradova Vojnik in Žaženberk s trgov v Žalcu, kar je imel v zastavi od Habsburžanov. Vse to jim je za plačilo vojne službe na Tirolskem podelil (potrdil) v zastavo tudi avstrijski vojvoda Rudolf IV.⁴⁷ S tem je ogromno ozemlje od grebenov Kamniško–Savinjskih Alp do izliva Savinje v Savo postalo skoraj sklenjena posest grofov Celjskih. Ta uspešno zaključeni proces širjenja in zaokroževanja matičnega teritorija je leta 1372 dobil še pravno-formalni politični okvir. Če je bil prvi povzdig v grofe Celjske s strani cesarja Ludvika Bavarskega leta 1341 še formalno vezan izključno na teritorij krškega fevda Lemberg, pa je bil ponovni povzdig s strani cesarja Karla IV. Luksemburškega 1372 *de facto* priznanje velikih celjskih teritorialnih uspehov. V listini je bila namreč tudi na novo obmejena grofija Celje, ki je sedaj vključevala Zgornjo in Spodnjo Savinjsko dolino, Šaleško dolino ter gospodstvo Lemberg.⁴⁸ Čeprav se je pojem »Celjska grofija« kasneje širil z novimi pridobitvami grofov tako na Štajerskem kot Kranjskem in Koroškem, je ožje Posavinje ostalo sklenjeno matično jedro. Tu so Celjski tudi izvajali javno oblast – leta 1365 so od Habsburžanov prejeli v fevd višje (krvno) sodstvo nad podložniki: ... *daz si in irr grafenschaft genant Cyli ... alle gerichte umb den tod ... haben sullen*.⁴⁹ V fevd so dejansko dobili deželjska sodišča, katerih sedeži so bili tradicionalno vezani na določene pomembnejše gradove, v ožji Celjski grofiji npr. na Gornji Grad, Mozirje, Žovnek, Ojstrico, Šoštanj, Celje in Lemberg.

Čeprav je bila energija Celjskih v teh desetletjih posvečena prvenstveno teritorialnemu zaokroženju matičnega štajerskega gospodstva, je presenetljivo, kako uspešno so istočasno pridobivali tudi številna gospodstva z gradovi v sosednjih deželah, zlasti na

Kranjskem. Po uvodnem Smledniku je v drugi tretjini 14. stoletja prišlo do intenzivnega prodora na Dolenjsko – v dolino Mirne in Posavje –, kar se je navezovalo na pridobitev laškega gospodstva leta 1336, ki je z delom že segalo na desni breg Save in imelo tudi odlično prometno povezavo v Zidanem Mostu. V letih 1337 in 1339 so od različnih posestnikov odkupili dele gradu in gospodstva Mirna, fevd oglejskega patriarha, ki ga je ta nato poleg Gornjega Gradu in Vrbovca redno podeljeval Celjskim v sklopu svojih fevdov.⁵⁰ Sledil je odkup deležev gradu in gospodstva Krško od gospodov Svibenskih v letih 1351 in dokončno 1368.⁵¹ Svibenski so bili še v prvi polovici 14. stoletja ena posestno in politično najmočnejših rodbin Dolenjske, vendar je bil sredi stoletja njihov gospodarski propad – podobno kot rodbine Čreteških (Reutenbergov) – že v polnem teku, in Celjski so s pridom izkoristili njihovo zadolženost, zlasti pri Judih. Tako so leta 1367 od Jurija Svibenskega odkupili še grad Lanšprež z vsem pripadajočim, k čemur sta sodila tudi »stolp« Trebnje in pod njim ležeči trg.⁵²

Že leta 1356 so Celjski od Čreteških za 550 mark oglejskih pfenigov (ok. 1400 goldinarjev) odkupili deželnoknežjo zastavo, grad in gospodstvo Gračeno, ki je ostalo do izumrtja leta 1456 v njihovi posesti.⁵³ Čreteški so bili tedaj v gospodarski zagati.⁵⁴ Tako so Celjski pridobili od njih še številno drugo posest, npr. oglejske fevde na Kranjskem in v Marki, ki jih je patriarh Ludvik leta 1360 predal grofoma Ulriku in Hermanu.⁵⁵ Gospodstvo z deželskim sodiščem je zajemalo ozemlje med spodnjo Krko in državno mejo na rečici Bregani, grad Gračeno pa je stal nad današnjim krajem Podgračeno.⁵⁶ To je bilo za Rogatec drugo celjsko gos-

⁴⁵ KGC, str. 112.

⁴⁶ CKSL 1452 XI 2. Vitanje; reverz Friderika Celjskega v regestu pri Wiessner, *Gurker Urbare*, št. 364, str. 411. Prim. Kos, *Vitez in grad*, str. 310, 363; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 303; Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 216, ki ne omenjajo prehoda tudi teh dveh gospodstev v posest Celjskih.

⁴⁷ CKSL 1363 IV 6 Slovenska Bistrica; CKSL 1363 X 25 Innsbruck; CKSL 1364 IV 11 Dunaj.

⁴⁸ Štih, *Celjski grofje*, str. 231 sl.; Kosi, *Dežela*, ki je ni bilo, str. 556 sl. in karte na str. 558; Dopsch, *Die Freien*, str. 31–32; Pirchegger, *Die Grafen*, str. 168 sl. in karta na str. 201.

⁴⁹ CKSL 1365 XII 6 Dunaj; Štih, *Celjski grofje*, str. 229, 233 (op. 50); Kosi, *Dežela*, ki je ni bilo, str. 556 (op. 177).

⁵⁰ CKL, št. 167, 184, 192; Baraga, *Grad Mirna*, št. 32, 35, 37. Celjski so leta 1339 podelili grad in gospodstvo v sekundarni fevd Gradeneggerjem in ga dokončno odkupili nazaj leta 1362 (Baraga, *Grad Mirna*, št. 45, 46, 49). Podelitve fevdov oglejskega patriarha: CKSL 1369 XI 13 Vipava; CKSL 1384 V 3 Celje; CKSL 1389 II 19 Čedad; CKSL 1425 V 6 Celje; CKSL 1436 VIII 16 Celje.

⁵¹ CKSL 1351 VII 31 Rogatec; 1368 IV 14 Celje. Krško z gradom, trgov, mitnico in savskim brodom je postalo ena pomembnejših in priljubljenih rezidenc Celjskih – v njihovi posesti je bilo do izumrtja leta 1456.

⁵² CKSL 1367 I 4 s.l.; CKSL 1367 VIII 2 Celje. Grof Herman Celjski je nato gradova (*vest*) Lanšprež in Trebnje z vsem pripadajočim leta 1372 podelil v fevd Viljemu Svibenskemu. H gospodstvu Trebnje je očitno sodil tudi trg, kajti Svibenski je leta 1386 Celjskim nazaj prodal *türen ze Treuen ... auch den markt daselbst* (CKSL 1372 VI 15 Metlika; 1386 VII 29 Celje – dve listini). Tudi kasneje je k »stolpu« Trebnje spadala trška naselbina, saj so leta 1436 oboje skupaj Celjski podeljevali v fevd (CFK I, fol. 89').

⁵³ 1356 XII 13 Dunaj, prepis v kopalni knjigi vojvode Albrehta II., HHStA, Hs. B6, fol. 105.

⁵⁴ Prim. Kos, *Vitez in grad*, str. 113.

⁵⁵ CKSL 1360 III 23 Čedad.

⁵⁶ Kosi, ... *quae terram nostram*, str. 69–70 (op. 160), 74 (op. 192); Kos, *Vitez in grad*, str. 129.

postvo neposredno na državni meji cesarstva. Šlo je za tipičen obmejni grad z izpostavljeno obrambno in prometno funkcijo. Tu se je stekala vrsta cest s Kranjske in Spodnje Štajerske proti Zagrebu. V zastavni listini je vojvoda Albreht II. Celjskim izrecno prepovedal, da bi pri Gračenem pobirali mitnino; tam jo je namreč ukinil, ker je ni bilo »že od nekdanj« – *von alter da nicht gewesen ist*⁵⁷ (očitno so jo bivši zastavni imetniki – poleg Čreteških so bili to prej še Herdegen Ptujski in Svibenski – pobirali protizakonito). Najkasneje v tem času – vsekakor pred letom 1359 – so Celjski pridobili tudi gospodstvo in grad Boštanj višje ob Savi nad izlivom Mirne, fevd krškega škofa. Tega leta so ga namreč že prodali v sekundarni fevd Kacenštajnskim, od katerih so ga leta 1381 ponovno odkupili.⁵⁸ Boštanj so škofje Celjskim redno podeljevali skupaj z ostalimi fevdi (npr. v letih 1378, 1387, 1404, 1441).⁵⁹ Tako so grofje pridobili praktično celotno pomembno prometno povezavo ob Savinji in po desnem bregu Save od Celja do državne meje z gospodstvi in gradovi Celje, Laško, Radeče, Žebnik, Boštanj, Krško in Gračeno ter s številnimi brodovi čez Savo, trgi in mitnicami.⁶⁰ To dejstvo je bilo izredno pomembno zlasti od konca 14. stoletja dalje, ko so težišče svojega političnega delovanja vedno bolj prenašali v sosednjo Slavonijo.

Ekspanzija Celjskih na Dolenjskem ni segla le v dolino Mirne in Posavje, temveč intenzivno tudi na ozemlje ob spodnji Krki ter v Gorjance in Žumberk. Leta 1374 so jim zadolženi gospodje Sichersteinski prodali jedro svoje posesti⁶¹ – gospodstvo in grad Sicherstein, ki je ležal onstran slemena Gorjancev (danes Stari grad Žumberački na Hrvaškem), skupaj z nedograjenim oziroma porušnim gradom Kravjak (danes Kravljak nad Bregano na Hrvaškem).⁶² V letih 1381 in 1383 je sledila še precejšnja sichersteinska posest pod Gorjanci na širšem območju Šentjerneja. Ta je kasneje (1407) pomenila osnovno dotacijo samostana Pleterje, ki so ga ustanovili Celjski.⁶³ Vendar se grofje niso zadovoljili le s posestjo Sichersteinov. V našem zgodovinsko opisju je ostalo povsem neopaženo, da je grof Herman Celjski približno v tem času od freisinskih škofov pridobil v zastavo tudi obsežno klevevško gospodstvo z ozemljem severno in južno od Krke do Gorjancev. To

ozemlje s središčem v gradu Klevevž pri Šmarjeti je vključevalo tudi pomemben trg Gutenwerd (Otok) ob Krki in grad Prežek ob vznožju Gorjancev. To dokazujeta Hermanov testament, ki ga je za primer svoje smrti ter smrti brata in sina sestavil spomladi 1377, ko so se odpravljali na križarsko vojno v Prusijo, kjer je tudi to zastavno gospodstvo prepustil sorodnim Ortenburžanom, ter dedna pogodba z Ortenburžani iz jeseni istega leta.⁶⁴ Kako dolgo so Celjski to gospodstvo obdržali v zastavi,⁶⁵ ni znano, vsekakor pa je bilo konec stoletja ponovno v freisinskih rokah.⁶⁶ Domnevamo lahko, da je imel Herman freisinsko zastavo vsaj še leta 1384, ko mu je škof podelil v fevd še dvor (gradič) Hohenau blizu Prežeka pod Gorjanci v vso pripadajočo posestjo, kar so do tedaj imeli Sichersteinski.⁶⁷

Največji met v širšem prostoru Dolenjske pa je Celjskim uspel okrog leta 1383, ko so od Habsburžanov prejeli v zastavo velik del bivše goriške »Grofije v Marki in Metliki«. Zastavna listina ni znana, je pa vojvoda Leopold III. maja 1383 grofom dovolil, da »den sacz in der Metlik«, ki so ga imeli za ogromno vsoto 19.200 zlatnikov, nakažejo kot del zaženila poljski princesi Ani, ženi grofa Viljema Celjskega.⁶⁸ Kot je razvidno iz kasnejših virov, je zastava vključevala celotno Belo krajino z gradovi ter trgoma Metlika in Črnomelj, grad in gospodstvo s trgov v Žužemberku ter pol gradu (gospodstva) Šumberk, ločeno pa jim je bil (že pred letom 1377) zastavljen tudi grad Mehovo z gospodstvom.⁶⁹ S tem je grofom pripadel pretežni in gospodarsko najpo-

⁵⁷ Kot v op. 53.

⁵⁸ CKSL 1359 IV 24 s.l.; CKSL 1381 IX 28 s.l. Oris pri Kos, *Vitez in grad*, str. 110 sl. je napačen oziroma pomanjkljiv. Prim. Kosi, *Marginalije*, str. 212–213.

⁵⁹ CKSL 1378 XI 4 Podčetrtek; CKSL 1387 V 15 Vitanje; CKSL 1404 X 25 Vitanje; CKSL 1441 X 3 Straßburg.

⁶⁰ Kosi, *Potujoči*, str. 258–259.

⁶¹ CKSL 1374 IX 12 s.l.; CKSL 1374 XI 14 Celje.

⁶² O lokaciji Kosi, ... quae terram nostram, str. 78 sl.

⁶³ CKSL 1381 VI 10 Celje; CKSL 1383 IX 18 s.l.; ustanovna listina za Pleterje CKSL 1407 VII 10 Celje; Mlinarič, *Kartuzija*, str. 92 sl., 104 sl.

⁶⁴ ... wir schaffen im auch hinczu vnsern satz Chlinngenuels Preyssek vnd Gutenwerd mit alle do vnd darzu gebort ... Neobjavljena listina v HHStA, AUR 1377 V 19 Celje. Dedna pogodba v HHStA, AUR 1377 XI 23 (objava v MDC X, št. 838). Blaznik, *Zemljiška gospodstva*, str. 12 sl.; Kos, *Vitez in grad*, str. 154 sl.; Bizjak, *Ratio facta est*, str. 190 sl., ne omenjajo celjskega gospodstva v tem času.

⁶⁵ Leta 1378 je Herman Celjski podeljeval v fevd hube v gospodstvu Klevevž (*in dem vrbar ze Klinguels*) in od Svibenskih kupoval zemljišča v trgu Gutenwerd. CKSL 1378 IV 23 Celje; CKSL 1378 V 19 Celje.

⁶⁶ V freisinski računski knjigi klevevškega gospodstva iz let 1395–1396 so navedena škofova izplačila za gradiščane na Klevevžu in Prežeku, stroški obnavljanja Klevevža in izplačila za odkup nekaterih sklopov posesti od Celjskega grofa. P. Blaznik, *Urbarji*, str. 263 sl.

⁶⁷ CKSL 1384 IV 25 Škofja Loka. Kos, *Vitez in grad*, str. 140, in Blaznik, *Zemljiška gospodstva*, str. 28, 53, obravnavata Hohenau kot grad, čeprav se v virih nikdar ne omenja kot *vest* ali *burg*, temveč *burgstall*, *gesezz* oziroma *hof*. Kos, *Gradivo za historično topografijo I*, str. 194.

⁶⁸ CKSL 1383 V 20 Bozen.

⁶⁹ Kosi, *Onstran gore*, str. 133 sl. Mehovo so imeli Celjski v zastavi že leta 1377 in je navedeno v testamentu grofa Hermana (kot v op. 64). Listina iz leta 1393 prča, da sta jim ga zastavila vojvoda Leopold III. in Albreht III., in sicer za 1.800 funtov dunajskih pfenigov, kar je bilo približno 4.000 goldinarjev (CKSL 1393 IV 25 Dunaj). Ta vrednost gospodstva je izpričana tudi leta 1417, ko je grof Friderik Celjski Mehovo za 4.000 zlatnikov zastavil svoji sestri, ogrski kraljici Barbari. CKSL 1417 I 25 Veszprem.

membnejši del grofije (trgi, mitnice), kjer so kasneje od Habsburžanov pridobili še celotno deželno-knežjo oblast.⁷⁰ Z Belo krajino, gospostvom Sicherstein ter Gračenim so Celjski še bolj utrdili svoj položaj mejašev na državni meji. To lepo odraža listina o prodaji slavonskega gospostva Ribnik iz leta 1384, kjer je rečeno, da to leži »ob meji nemške province, imenovane Metlika, v posesti grofa Celjskega«.⁷¹ Obmejni položaj je nedvomno prispeval k celjskim čezmejnim ambicijam, ki so se uresničile že čez nekaj desetletij.

Tesno sodelovanje z deželnimi knezi je v tretji četrtini 14. stoletja Celjskim prineslo še nekatere izjemno strateško in prometno važne gradove oziroma gospostva tako na Kranjskem kot Štajerskem in Koroškem. Že leta 1357 so od vojvode Albrehta II. za veliko vsoto 7.000 zlatnikov prevzeli v zastavo Vipavo, enega treh važnih kraških prehodov proti primorskim mestom oziroma Italiji.⁷² Šlo je za gospostvo Spodnja Vipava, kjer so Celjski že leta 1346 kupili stolp – *turen zu nider Wippach*.⁷³ Leta 1371 je sledil še večji dosežek – Postojna. V prometnem in strateškem oziru vrhunskega pomena, saj je nadzorovalo Postojnska vrata in vključevalo nekaj izredno donosnih mitnic, je bilo postojnsko gospostvo formalno fevd oglejskega patriarha, ki so ga posedovali gospodje Šteberški. Kakšno izjemno vrednost je imelo za Habsburžane, priča dejstvo, da so ga februarja 1371 z vsem pripadajočim kupili od Šteberških za rekordno vsoto 28.000 goldinarjev.⁷⁴ O velikem zaupanju Habsburžanov v grofe Celjske v tem času pa zgovorno priča, da so jim to gospostvo julija oziroma decembra 1371 prepustili v zastavo – za poplačila dolgov Šteberških pri Judih in vojno službo proti Trstu. V njihovih rokah je ostalo kar okrog 60 let.⁷⁵

Podobno zaupanje oziroma opiranje na Celjske pri vojni službi in denarnih posojilih je mogoče opaziti že pod vojvodo Rudolfom IV. Leta 1363 je bil grofoma Ulriku in Hermanu za posojeni denar in vojno službo na Tirolskem dolžan 5.000 zlatnikov ter jima je zato zastavil mesto Kamnik z gospostvom.⁷⁶ Zastava je bila leta 1368 podaljšana in povečana še za dolžnih 2.500 zlatnikov.⁷⁷ Šlo je za

t. i. gospostvo (urad) deželskega sodišča Kamnik, ki je poleg sodstva zajemalo mesto Kamnik (z mestnim oziroma Malim gradom) z vsemi dohodki, pet mitnic in precejšnjo zemljiško posest (zgornji oziroma Stari grad nad mestom je bil jedro drugega, manjšega in manj donosnega gospostva *Oberstain*, ki ni bilo v celjski posesti).⁷⁸ Kamnik je bil prometno in strateško izjemno pomembna točka na glavni prometni osi preko slovenskega ozemlja, ki je potekala po Tuhinjski dolini ter preko Ljubljane in Postojne proti Italiji ter z drugim krakom prek celjskega Šmlednika proti Škofji Loki, Tolminu in Furlaniji. V rokah Celjskih je ostal do 1423/31, ko je bil vrnjen Habsburžanom.⁷⁹ Približno v tem času je prišlo tudi do prevzema mesta Kranj v zastavo od Habsburžanov, saj je kot *vnser satz Chrainburch* že omenjen v Hermanovem testamentu leta 1377, kar je bilo v našem zgodovinopisju doslej neopazeno.⁸⁰ Celjski so ga vrnili leta 1421, a grof Herman II. se je še v letih 1425 in 1430 pravdal z avstrijskim vojvodo Friderikom IV. glede »stolpa v Kranju«, ki ga je pridobil že njegov oče, in naslednje leto mu ga je vojvoda tudi dejansko vrnil.⁸¹ Manj znano je, da je vojvoda Rudolf IV., ki se je odlikoval po brezobzirnem zasedanju cerkvenih gospostev, Freisingu odvezel tudi gospostvo Škofja Loka in ga za 6.000 goldinarjev prepustil v zastavo celjskima grofoma Ulriku in Hermanu. Koliko časa je ostalo celjsko, ni znano, sta pa Rudolfova brata po njegovi smrti v pogodbi s freisinškim škofom oktobra 1365 dovolila, da ta od grofov odkupi nazaj »gradove in gospostvo v Loki« (*ir vesten vnd herschaft ze Lok*).⁸² Vsekakor Škofje Loke ni več v Hermanovem testamentu iz leta 1377. Bila pa je očitno zaželen plen Celjskih, saj so se je še enkrat polastili v letih 1412–22, ko jo je freisinški škof Herman, nezakonski sin grofa Hermana II. Celjskega, prepustil očetu v zastavo.⁸³ Gorenjski sklop je dopolnil in zaokrožil še nakup Polhovega Gradca, ki se je geografsko navezoval na Škofjo Loko. Gospostvo je bilo sicer prometno odročno, a obsežno in z vidika agrarnega gospodarjenja očitno donosno. Leta 1364 sta ga

⁷⁰ Kosi, Onstran gore, str. 135 sl.

⁷¹ ... *iuxta confinia provincie Theotonie videlicet comitis de Chelya Methliche nuncupate* ... Smičiklas, *Codex XVII*, št. 426.

⁷² CKSL 1357 VII 30 Dunaj; Kosi, »Prometna politika«, str. 169 sl. Vipava je kot *satz nider Wippach* navedena v Hermanovem testamentu iz leta 1377 (kot v op. 64). V posesti grofa Hermana II. je bila, skupaj z deželskim sodiščem, še decembra 1424. MDC XI, št. 63.

⁷³ CKSL 1346 IX 8 Celje.

⁷⁴ CKSL 1371 II 24 Dunaj. O prometnem pomenu Kosi, »Prometna politika«, str. 169; isti, *Potujoči*, str. 210 sl.

⁷⁵ CKSL 1371 VII 10 Dunaj; CKSL 1371 XII 2 Dunaj; Kosi, »Prometna politika«, str. 175–176.

⁷⁶ CKSL 1363 XII 21 Salzburg.

⁷⁷ CKSL 1368 IV 20 Dunaj.

⁷⁸ Bizjak, *Ratio facta est*, str. 129–130. V okviru kamniškega deželskega sodišča je bil tudi grad Rožek (Rudolfsegg) pri Moravčah, ki so ga Celjski leta 1367 skupaj s pripadajočo posestjo kupili od Konrada in Hansa Galla. CKSL 1367 VI 15 s.l.; CKSL 1367 VI 19 s.l.; CKSL 1369 IX 27 s.l.

⁷⁹ Kosi, »Prometna politika«, str. 169, 175–176. O cestah gl. Kosi, *Potujoči*, str. 207 sl., 247 sl.

⁸⁰ Gl. op. 64. Za prvi dokaz celjskega gospostva je veljala listina grofa Hermana II. iz leta 1400, v kateri omenja, da je Kranj *vnser sacz von den hochgeborenen fürsten vnsern herren den herczogen von Österreich*. CKSL 1400 VI 29 Celje; Kosi, »Prometna politika«, str. 171.

⁸¹ CKSL 1425 II 26 Dunaj; 1431 VII 16 Innsbruck; Chmel, *Materialien I*, št. III, str. 23.

⁸² Zahn, *Codex diplomaticus*, št. 748; Blaznik, *Zemljiška gospostva*, str. 12.

⁸³ Blaznik, Kranjski deželni vicedom, str. 299–300.

Ulrik Polhograjski in Konrad Gall z deželskim sodiščem ter vsem pripadajočim prodala grofoma Ulriku in Hermanu za znatnih 7.000 zlatnikov. Celjsko je ostalo do izumrtja grofov leta 1456.⁸⁴

Celjske »lovke« pa so v tretji četrtini 14. stoletja že segale tudi v Podravje, Pomurje in na Koroško. Za vojaško služenje z 90 konjeniki v Italiji leta 1368 – dejansko je šlo za spremljanje cesarja Karla IV. Luksemburškega na pohodu v Rim – so bili Habsburžani grofoma Ulriku in Hermanu dolžni precejšnjo vsoto denarja – več kot 6.000 goldinarjev. Za 900 goldinarjev so jima zastavili mesto Slovenska Bistrica z vsem pripadajočim, za 2.000 goldinarjev mesto Radgona, 2.500 goldinarjev je bilo nakazanih na že zastavljeni Kamnik in 1.000 goldinarjev podobno na že zastavljeni grad oziroma gospostvo Laško. Šlo je za prvovrstne prometne in zelo donosne postojanke. Radgona je bila celjska 60 let – vrnili so jo okrog leta 1430 –, Slovenska Bistrica pa je ostala v njihovi posesti vse do izumrtja leta 1456.⁸⁵ Grofom so v teh desetletjih uspeli še tri manj znane, a ne nepomembne pridobitve na Koroškem in Štajerskem. Že leta 1363 je Eberhard Walsee, zadnji iz graške veje dinastije, sorodnikom Celjskim pred smrtjo zapustil grad Waldstein v zgornji Labotski dolini z gospostvom in deželskim sodiščem.⁸⁶ Pred letom 1377, ko je v Hermanovem testamentu naveden kot deželoknežja zastava, so Celjski prevzeli od Habsburžanov v zastavo znameniti grad Wildon ob srednji Muri (*die sacz Wildoni*) z gospostvom in trgov. V njihovi posesti je ostal do dvajsetih let 15. stoletja.⁸⁷ Končno sta grofa Herman in Viljem leta 1386 od Kranichbergov kupila za resnično veliko vsoto 8.500 funtov dunajskih pfenigov (okrog 17.750 goldinarjev) grad in gospostvo Cmurek ob Muri s trgov, brodom, stolpom Truzenau in vsem pripadajočim.⁸⁸

Prodor v prometno pomembno Dravsko dolino, ki je povezovala Koroško s spodnjo Štajersko,⁸⁹ se je začel leta 1366, ko je Kolon V. Vuzeniški »svojim sorodnikom« Celjskim za primer svoje smrti zapustil grad Vuzenica s trgov, mitnico, sodiščem, brodom in celotnim gospostvom.⁹⁰ Po njegovi smrti leta 1374 so se Celjski do leta 1377 pogodili z ostalimi potencialnimi dediči in prevzeli obsežno

gospostvo, ki je ostalo njihovo do izumrtja.⁹¹ Pred letom 1374 je grof Herman I. od Walseejev kupil grad Zlemberk (Schmirnberg) severozahodno od Maribora, danes onstran državne meje. Gospostvo je z ozkim pasom segalo na jug do Drave pri Bistrici in vključevalo dravski brod.⁹² V začetku 15. stoletja pa je v roke Hermana II. prišlo še gospostvo Limbuš onstran Drave.⁹³ Celjski nadzor nad Dravsko dolino je leta 1386 dopolnil nakup deželoknežjega fevda Dravograd, prvovrstne prometne postojanke s trgov, mitnico, mostom, brodom in vsem pripadajočim, od Hansa Liechtensteina.⁹⁴ Približno v istem času, pred letom 1389 – morda v neposredni povezavi s pridobitvijo Dravograda –, je prišel v celjsko posest tudi grad Pukštanj na nasprotnem bregu Drave.⁹⁵ Tako so lahko grofje učinkovito nadzorovali strateško važno prometno križišče s potmi v Mislinjsko in Dravsko dolino ter dravskimi prehodi. Prevlado na tem območju je leta 1425 dokončno kronala pridobitev Mute – s trgov in mitnico – od bamberskega škofa.⁹⁶

Muta je bila dejansko dobljena kot zamenjava za dva pomembna koroška gradova z gospostvi in deželskimi sodišči, ki so ju Celjski posedovali že več kot 60 let in sta bila trn v peti gospostvom bamberskega škofa v Volšperku in Grebinju. Šlo je za Vivšnik (Weissenegg) in Hartneidstein v Labotski dolini, ki ju je Celjskim leta 1363 ob smrti zapustil sorodnik Eberhard Walsee.⁹⁷ Za grofe sta pomenila eno prvih teritorialnih pridobitev na Koroškem. Še zgodnejša je bil grad Kamen (Stein) nad Dravo v Podjunu z deželskim sodiščem in obsežnim gospost-

⁸⁴ CKSL 1364 V 18 s.l. (dve listini).

⁸⁵ CKSL 1368 IV 20 Dunaj; CKSL 1368 VI 23 Dunaj (dve listini); Kosi, »Prometna politika«, str. 169, 172, 175–176.

⁸⁶ CKSL 1363 IV 6 Slovenska Bistrica. Še leta 1425 jim ga je kot deželoknežji fevd potrdil vojvoda Friderik IV., nakar so ga leta 1436 prodali Viljemu Perneggu. CKSL 1425 II 17 Dunajsko Novo mesto; CKSL 1436 V 25 s.l.; MDC XI, št. 56, 156, 165.

⁸⁷ Gl. op. 64. Vrnjen je bil v paketu 14 zastavljenih gospostev okrog leta 1425. Gl. op. 146.

⁸⁸ CKSL 1386 VIII 28 s.l. Gospostvo so že leta 1401 prodali Stubenbergom. Pirchegger, Die Grafen, str. 195.

⁸⁹ Kosi, *Potujoči*, str. 227 sl.; isti, »Prometna politika«, str. 172.

⁹⁰ CKSL 1366 X 13 Celje.

⁹¹ CKSL 1377 III 5 Dunaj; CKSL 1377 V 8 Dunaj; Kos, *Vitez in grad*, str. 402.

⁹² Zlemberk je ostal celjski še daleč v 15. stoletje. Leta 1407 je grof Herman podeljeval fevde *in onserer herschaft ze Smylnburg* (CKSL 1407 s.d.), leta 1436 pa enako grof Friderik II. (CFK I, fol. 80). Celjska kronika omenja, da so grofje zamenjali Zlemberk za posest Medvedgrada pri Zagrebu, kar se je verjetno zgodilo ok. leta 1436. KGF, str. 107; prim. Klaič, *Zadnji knezi*, str. 67–68; Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 29–30.

⁹³ Leta 1427 ga je imel kot celjski fevd grof Franc Krbavski, ki je leta 1434 nanj zapisal jamstvo za doto svoje žene Doroteje Stubenberške. To je kot fevdni gospod dovolil in potrdil Herman Celjski. GZM VI, št. 25; originalni listini v StLA, AUR Urk. 5431b (1434 VI 6) in Urk. 5433 (1434 VI 24 Krapina). Prim. Mlinarič, Gospoščina Limbuš, str. 76.

⁹⁴ CKSL 1387 VI 13 Dunaj; MDC X, št. 950. Dravograd so leta 1368 Habsburžani odvzeli Auffensteinom, ga podelili v zastavo Stubenbergom in leta 1376 v fevd Hansu Liechtensteinu (MDC X, št. 802). Od leta 1386 je bil v rokah Celjskih, in sicer do izumrtja 1456.

⁹⁵ Leta 1389 je bil Pukštanj že celjski. Grofa Herman in Viljem sta ga zastavila Ulriku s Klecha, leta 1393 pa ga je od njega z dovoljenjem Celjskih v zastavo prevzel Nikolaj Gal. CKSL 1389 III 6 s.l.; CKSL 1393 IX 14 s.l. Interpretacija pri Kos, *Vitez in grad*, str. 359, je napačna.

⁹⁶ CKSL 1425 III 17 s.l.; MDC XI, št. 65, 67; Kosi, »Prometna politika«, str. 172.

⁹⁷ CKSL 1363 IV 6 Slovenska Bistrica.

Testament grofa Hermana Celjskega iz leta 1377, narejen pred odhodom na križarsko vojno v Prusijo. V listini je poimensko naštetih 43 od okrog 60 gradov, ki so bili tedaj v posesti Celjskih. Dokument dokazuje, da so imeli grofje že tega leta v zastavi od Habsburžanov poleg Kamnika, Spodnje Vipave, Postojne, Landskrona, Radgone in drugih tudi Kranj, Mehoovo, štajerski Wildon in koroške Trušnje (HHStA, AUR 1377 V 19 Celje).

vom, nekdanj posest Tirolskih in zatem Goriških grofov. Leta 1358 ga je grof Friderik Celjski za precejšnjo vsoto 1.070 oglejskih denarjev prevzel kot goriško zastavo od gospodov z Rebrce (Rechperg).⁹⁸ Najpomembnejše pridobitve Celjskih na Koroškem v tem času pa so – enako kot na Kranjskem – izvirale iz najtesnejšega sodelovanja s Habsburžani. Na prvem mestu je treba izpostaviti grad s pomenljivim imenom Landskron (Vajškra) – »krona dežele« –, simbolni izraz habsburškega deželnega gospostva, ki je kot orlovsko gnezdo bdel nad bamberškim Beljakom, glavnim urbanim in prometnim središčem Koroške. Zgraditev tega deželnoknežjega gradu sredi 14. stoletja povezujemo z vojvodo Albrehtom II.⁹⁹ Vojvodi Albreht III. in

Leopold III. sta leta 1372 eminentni grad skupaj s Himmelbergom za dolžnih 3.500 goldinarjev zastavila Celjskima grofoma Hermanu in Viljemu.¹⁰⁰ Skoraj 60 let je ostal v posesti Celjskih, ki so lahko od tod grenili življenje bamberškim meščanom v Beljaku – leta 1392 je moral zato posredovati sam vojvoda, leta 1425 pa je grof Herman II. Beljak celo oblegal.¹⁰¹ Landskron je bil vrnjen Habsburžanom v sklopu vrste drugih zastavljenih gospostev okrog leta 1427, ko tam ponovno nastopa deželnoknežji oskrbnik.¹⁰² Na seznam deželnoknežjih zastav Celjskim na Koroškem pa moramo uvrstiti še grad Trušnje (Trixen) – nedvomno gre za srednjega od treh gradov s tem imenom, Mitteltrixen –, ki je

⁹⁸ CKSL VII 28 s.l.; MDC X, št. 498. Grad je ostal v rokah Celjskih. Leta 1424 ga je Herman prepustil svoji hčeri Elizabeti, ženi goriškega grofa Henrika IV. (MDC XI, št. 63). Leta 1451 pa je bil v posesti grofa Friderika Celjskega, kot kaže dokument o poravnavi spornih zadev med njegovim gospostvom Kamen ter sosednjim Ženekom (Sonnegg) v Podjuni. CKSL 1451 VI 18 Celje.

⁹⁹ Albreht II. je leta 1351 od samostana Osoje odkupil *perch* ze

Landskron in okoliško posest. Deželnoknežji grad je s tem posredno prvič izpričan. MDC X, št. 356.

¹⁰⁰ CKSL 1372 IV 16 Dunaj; GZL I, št. 77. Himmelberga že v Hermanovem testamentu iz leta 1377 ni več med celjskimi zastavnimi gradovi (gl. op. 64).

¹⁰¹ MDC X, št. 991, 996; MDC XI, št. 64. O obleganju Beljaka nazadnje Lazar, *Vitezi, najemniki*, str. 133–136.

¹⁰² MDC XI, št. 61, 118.

omenjen v Hermanovem testamentu iz leta 1377, ni pa znano, kako dolgo je ostal v posesti grofov.¹⁰³

Odličen vpogled v celjsko obvladovanje gradov leta 1377 omogoča omenjeni testament grofa Hermana I., v katerem so podrobno poimensko naštetni vsi gradovi, ki so bili v takšni ali drugačni pravni obliki v posesti Celjskih.¹⁰⁴ Seznam v listini je sestavljen glede na pravno-posestno razmerje (alod, zastava) oziroma morebitnega prejemnika, ki bi gospostvo prejel v primeru smrti Celjskih (Ortenburžani, Walseejci, Liechtensteini, Adelajda Ortenburška, Margareta Pfanberška). Listina našteva sledeče sklope gradov:

- *vnser Graffschaft Cilli ...* Žovnek, Ojstrica, Gornji Grad, Vrbovec in odvetništvo nad gornjegrajskim samostanom, Smednik, Polhov Gradec, zastavi Postojna in Spodnja Vipava, *vnser vesten* Šoštanj, Mozirje, Weissenegg, Hartneidstein, zastavi Vojnik in Žalec, *vnser herrschaft* Lemberg s Kostrevnico, *vnser vest* Planina, Podstreda, Ploštanj, Prežin, Sicherstein, Krško, zastave Laško, Žebnik, Radeče, Freudenegg, Gračeno, Mehovo, *vnser herrschaf vnd vesten* Zlemberk in Vuzenica, zastave Klevevž, Prežek in Gutenwerd – vse to prejmejo Ortenburžani;
- *vnser vesten* Waldstein ter zastavi Radgona in Wildon prejmejo Walseejci;
- zastavi Landskron in Kamen v Podjuni prejmejo Liechtensteini;
- zastavo Slovenska Bistrica prejme grofica Adelajda Ortenburška, vdova Ulrika Celjskega;
- zastavo Trušnje prejme grofica Margareta Pfanberška, vdova Hansa Celjskega;
- zastavi Kamnik in Kranj sta vrnjeni deželnim knezom Habsburžanom.

Ta doslej skoraj neznan in še ne podrobneje analizirana listina je najpopolnejši ohranjeni seznam celjskih posesti v tem času. Našteva 43 gradov oziroma gospostev, precej več kot znana pogodba o dedovanju z grofi Ortenburškimi iz novembra istega leta.¹⁰⁵ Pod sumarno navedbo »naša grofija Celjska« se poleg Celja dejansko skriva še cela vrsta manj pomembnih gradov, ki so bili izpričano celjski (Šalek, Turn, Forhtenek, Kacenštajn, Rudenek, Zamberk, Ekenštajn, Helfenberg, Švarcenštajn,¹⁰⁶

Žaženberk, Šenek, Libenštajn, Klavzenštajn),¹⁰⁷ niso pa omenjeni nekateri fevdi (oglejska Mirna), gradovi, ki so bili s strani Celjskih podeljeni v fevd ali sekundarni fevd (Rudenek, Rožek, Šalek, Lanšprež, Trebnje, Boštanj, Žusem idr.), ter tisti, ki so jih pridobili že kmalu po letu 1377 in pred letom 1383 (Metlika, Črnomelj, Žužemberk, Šumberk), neznano zakaj – verjetno po pomoti – pa je izpadel Rogatec, ki pa je kot *vest vnd stat Robats* naveden v kasnejši dedni pogodbi z Ortenburškimi.

Zgoraj predstavljeni oris jasno kaže nezaslišano posestno ekspanzijo grofov Celjskih v dobrih treh desetletjih od leta 1350 do 1383, ki je na širšem vzhodnoalpskem območju brez primere. V tem obdobju so grofje na različne načine v svojo posest na novo dobili kar 40 gradov. Skupno število njihovih grajskih objektov se je tako v primerjavi z letom 1329 z 10 povzpelo že na vsaj 66.

Tabela 1: Gradovi grofov Celjskih, pridobljeni med letoma 1350 in 1383 (znak – pred letnico pomeni pridobitev pred navedenim letom).

Gornji Grad 1350	Ploštanj 1366
Kacenštajn 1351	Lanšprež s Trebnjim 1367
Krško 1351/1368	Rožek (Rudolfsegg) 1367/1369
Gračeno 1356	Slovenska Bistrica 1368
Spodnja Vipava 1357	Radgona 1368
Kamen (Stein) v Podjuni 1358	Postojna 1371
Boštanj –1359	Vajškra (Landskron) 1372
Švarcenštajn –1360	Zlemberk (Schmirmberg) –1374
Vrbovec 1360/1362	Sicherstein 1374
Kamnik 1363	Kravjak 1374
Vojnik 1363	Kranj –1377
Žaženberk z Žalcem 1363	Klevevž z Gutenwerdom –1377
Vivšnik (Weissenegg) 1363	Prežek –1377
Hartneidstein 1363	Mehovo –1377
Waldstein 1363	Wildon –1377
Polhov Gradec 1364	Trušnje (Mitteltrixen) –1377
Rudenek 1364	Metlika –1383
Žusem 1364	Črnomelj –1383
Žebnik 1366/1369	Žužemberk –1383
Vuzenica 1366/1377	Šumberk –1383

¹⁰³ Da je šlo za grad Srednje Trušnje, bi lahko kazalo dejstvo, da je bil ta grad deželnoknežji fevd Pfanbergov do izumrtja v moški liniji leta 1362, nakar je zapadel Habsburžanom. Ulrik Celjski se je leta 1367 boril za pravico Margarete Pfanberške do dediščine njenega očeta na Koroškem. V testamentu iz leta 1377 je grof Herman prav tej Margareti, ki je bila njegova svakinja, zapustil *vnsern sacz Trichsen* (kot v op. 64). MDC X, št. 618, 681; prim. Fräss-Ehrfeld, *Geschichte Kärntens I*, str. 540.

¹⁰⁴ Gl. op. 64.

¹⁰⁵ Originalna listina v HHStA, AUR 1377 XI 23; MDC XI, št. 838.

¹⁰⁶ Švarcenštajn v Lazah pri Velenju je moral nastati ok. leta 1360, ko se je po njem prvič imenoval Oto Fleming, eden pomembnejših celjskih viteзов in najverjetneje njihov

gradiščan (Preinfalk, Bizjak, *Turjaška knjiga I*, št. 126; Kos, *Vitez in grad*, str. 380). Kasneje je bil podeljevan v fevd, npr. leta 1428 in 1436 (CKSL 1428 VII 21 s.l.; CFK 1, fol. 101, 114).

¹⁰⁷ V letih 1378, 1387, 1404 in 1441 je krški škof Celjskim redno podeljeval v fevd tudi gradove Helfenberg, Ekenštajn, Šalek in Boštanj, ki niso izrecno omenjeni v testamentu iz leta 1377 (gl. op. 59). Forhtenek, prvotno fevd samostana Št. Pavel, je grof Friderik leta 1436 podeljeval v fevd (CFK I, fol. 93', 94).

Natančnejša analiza omogoča nekaj jasnih zaključkov. V času, ko so številne, nekdanje mogočne rodbine tega prostora (Svibenski in njihove veje Planinski in Podsreški, Čreteški, Konjiški, Kunšperški, Vrbovški, Vuzeniški, Šteberski idr.) ekonomsko in finančno propadale, nezadržno drobile svojo posest med preživle člane ali celo izumirale, so grofje Celjski razpolagali z ogromnim kapitalom in prosperirali. Velik del kapitala so načrtno investirali v nakup ali prevzem v zastavo številnih gradov oziroma gospošte. Pri tem so se izkazali izredno spretni v finančnem poslovanju in obvladovanju »trga nepremičnin«. Imeli so dober vpogled v stanje na terenu, spretno so izkoriščali finančne zagate številnih rodbin, odplačevali njihove dolgove, neredko pri Judih (npr. Svibenskih, Šteberskih, Sichersteinov, Vuzeniških, Vrbovških, Kunšperških), ter prevzemali njihove gradove in gospodstva – včasih tudi v več delih in skozi daljše časovno obdobje, celo desetletja, občasno pa je šlo za enkratno investiranje precejšnjih vsot.

Tabela 2: Celjske investicije v nakup gradov ali prevzem v zastavo (izbor). Vsote so preračunane v goldinarje (po razmerjih pri Bizjak, Denarni sistemi).

	goldinarjev
Sicherstein 1374	ok. 2.400
Kamen v Podjuni 1358	ok. 2.700
Mehovo pred 1377	ok. 4.000
Spodnja Vipava 1357	7.000
Polhov Gradec 1364	7.000
Strechau (Zg. Štajerska) 1359 ¹⁰⁸	8.000
Liechtenstein (pri Dunaju) 1384 ¹⁰⁹	ok. 10.500
Cmurek 1386	ok. 17.750

Celjska »grajska« politika je bila precizna, dosledna in kontinuirana. In končni rezultat je bil vedno enak – celotna gospodstva so postala celjska in število njihovih gradov je pospešeno raslo. Ta načrtna aktivnost ni bila vezana le na večje in po-

membnejše gradove, temveč je zajemala tudi manjše objekte, »stolpe« (*turn*) ali »dvore« (*hof, gesess*), z bolj omejeno pripadajočo posestjo, ki jih je nižje plemstvo neredko »prostovoljno« predajalo Celjskim, jih prejemale nazaj v fevd in s tem prestopalo med celjsko viteško klientelo. Primeri iz tega časa so Hohenau pod Gorjanci (1384),¹¹⁰ Breitenau (Zalog pri Novem mestu, 1385)¹¹¹ in Črnelo (pri Domžalah, 1395).¹¹² Tudi te pridobitve so povečevale posestno maso in omogočale bolj celovito teritorialno zaokroženje celjskega gospodstva.

Skokovit ekonomski vzpon Celjskih je temeljil na najtesnejšem sodelovanju z deželnimi knezi, katerim so poleg vojaške službe tudi posojali velike denarne vsote. Znatno del celjskega kapitala je izviral prav iz najemniškega vojskovanja, kar lepo dokazuje nekaj primerov. V slabem desetletju med letoma 1363 in 1371 so bili vojvoda Rudolf IV. in njegova brata Albreht III. in Leopold III. Celjskim samo za vojaško službo dolžni najmanj 15.000 goldinarjev, zgolj v letu 1368 je vojskovanje grofom prineslo 7.700 goldinarjev. Tudi posojila Celjskih – ne samo deželnim knezom – so bila precejšnja; občasno so razpolagali z vsotami po 10.000, 16.000 in več goldinarjev.¹¹³ Gospodstva v »Grofiji v Marki in Metliki« so Habsburžani pred letom 1383 grofom zastavili celo za 19.200 goldinarjev, verjetno za posojen denar (čeprav to ni izrecno navedeno). Skupen dolg Habsburžanov Celjskim v dobrega četrta stoletja, med letoma 1356 in 1383, je tako znašal več kot 75.500 goldinarjev.

Precejšen del plačil so Celjski prejeli v obliki zastavljenih deželnoknejžjih gradov oziroma gospošte (v nekaterih primerih je šlo tudi za odplačila habsburških dolgov in prevzem gradov v zastavo od prvotnih upnikov). Tako so v posest grofov prišle številne prvovrstne strateške in ekonomsko pomembne točke, ki so jim v bodoče prinašale velike dohodke, politično moč in prestiž (Kamnik, Kranj, Postojna, Vipava, Slovenska Bistrica, Radgona, Vajskra (Landskron), Wildon idr.). Ta oblika »grajske politike« se je izkazala za izredno daljno-

¹⁰⁸ CKSL 1359 I 2 Dunaj. Vojvoda Rudolf IV. je potrdil, da je grof Friderik Celjski od Kacenštajnskih za 8.000 goldinarjev prevzel v zastavo deželnoknejžji grad Strechau na Zgornjem Štajerskem, ki jim je bil zastavljen za isto vsoto. Poleg dohodkov gospodstva naj bi se Celjskim dolg izplačeval po 800 goldinarjev letno še iz deželnoknejžjega urada Aussee. Očitno je bila zastava poplačana, saj se Strechau v Hermanovem testamentu iz leta 1377 ne omenja več kot celjska posest (gl. op. 64).

¹⁰⁹ Grofa Herman in Viljem sta leta 1384 Hansu von Stadeck posodila 5.000 funtov dunajskih pfenigov (ok. 10.500 goldinarjev), za kar jima je zastavil svoj grad Liechtenstein pri Dunaju. Grad je ostal celjski, kot dokazujejo listine iz let 1412, 1425 in 1436. CKSL 1384 II 10 s.l.; CKSL 1412 VIII 13 Melk; CKSL 1425 I 20 Dunaj; CKSL 1425 II 14 Ebenfurth; CKSL 1436 XI 27 Dunaj.

¹¹⁰ Gl. op. 67.

¹¹¹ Ulrik Plesel je Celjskim predal svoj *türn Práyttenauß* z vsem pripadajočim in vse prejel nazaj v fevd. CKSL 1385 XII 13 s.l.

¹¹² Pirs s Črnelega je leta 1395 celjskemu grofu Hermanu II. predal svojo alodialno posest – *hof zü Rotenpübel* z vsem pripadajočim – in vse prejel nazaj v fevd. CKSL 1395 V 29 s.l.

¹¹³ Leta 1385 je bila ogrska kraljica Elizabeta Kotromanić, vdova kralja Ludvika Velikega, Hermanu Celjskemu dolžna 10.000 zlatnikov, zato mu je zastavila slavonsko gospodstvo Samobor (CKSL 1385 X 13 Budim, insert v listini 1409 IX 3). Leto prej so Celjski Hansu von Stadeck posodili ok. 10.500 goldinarjev (gl. op. 109). Leta 1394 pa se je grof Herman II. pogodil s poljsko princezo Ano, vdovo Viljema Celjskega, in ji na račun dote, jutrnje in protidarila za doto izplačal 16.000 goldinarjev. CKSL 1394 IX 16 Celje.

Tabela 3: Dolgovi Habsburžanov Celjskim v obdobju 1356–1383 in za to zastavljena gospostva.

dolžnik	leto	vsota (v goldinarjih)	zastava gradu/ dohodkov	zadeva
Albreht II.	1356	ok. 1.400	Gračeno	odkup terjatve
Albreht II.	1357	7.000	Vipava	odkup terjatve, posojilo
Rudolf IV.	1359	8.000	Strechau (Zg. Štajerska)	odkup terjatve
Rudolf IV.	1360	ok. 1.250	Vipava	posojilo
Rudolf IV.	1363	2.000	Vojnik, Žalec	vojna služba
Rudolf IV.	1363	5.000	Kamnik	posojilo, vojna služba
Rudolf IV.	1364	2.150	Vojnik, Žalec	vojna služba
Rudolf IV.	pred 1365	6.000	Škofja Loka	–
Albreht III. in Leopold III.	1368	4.500	Radgona, Kamnik	vojna služba
Albreht III. in Leopold III.	1368	900	Slovenska Bistrica	vojna služba
Albreht III. in Leopold III.	1368	1.000	Laško	vojna služba
Albreht III. in Leopold III.	1369	1.300	Žebnik	vojna služba
Albreht III. in Leopold III.	1371	5.480	Gamberk, Lebek, mestni davek Maribora ¹¹⁴	odplačilo dolgov Šteberskih
Albreht III. in Leopold III.	1371	ok. 1.825	Postojna	odplačilo dolgov Šteberskih, vojna služba
Albreht III. in Leopold III.	1372	4.500	mestni davek Ljubljane, Landskron, Himmelberg	–
Albreht III. in Leopold III.	pred 1377	ok. 4.000	Mehovo	–
Leopold III.	pred 1383	19.200	gospostva v Grofiji v Marki in Metliki	–
SKUPAJ		75.505 goldinarjev		

vidno, saj je večina teh gospostev ostala v celjski posesti okrog 60 let, nekatera celo do izumrtja, kar je bilo temelj njihove veličine konec 14. in v začetku 15. stoletja (nenazadnje so bili tudi mestni gospodje vrste urbanih središč, npr. Kamnika, Kranja, Radgone, Slovenske Bistrice, Metlike, Črnomlja, kasneje še Novega mesta, Kostanjevice idr.). Nedvomno je šlo za zelo dosledno in načrtno politiko, ki je omogočala teritorialno zaokrožitev velikih posestnih sklopov (Celjska grofija, velik del Gorenjske in Dolenjske) ali vsaj nadzor nad nekaterimi vitalnimi strateškimi točkami v deželi (npr. Kamnik, Kranj, Postojna, Laško z Zidanim Mostom, Gračeno,

Vajska (Landskron), Kamen v Podjuni, Dravograd). Pomembno pa je poudariti še en, neredko spregledan moment – politika dinastije Celjskih je bila neverjetno enotna in učinkovita. Ob najrazličnejših pravnih dejanjih so vedno nastopali složno, brat z bratom, oče s sinom, stric z nečakom ipd. Znotraj dinastije ni bilo sporov, predvsem pa ne delitev oziroma drobljenja posesti med različne veje, kar je bilo prekletstvo številnih rodbin, ne le manj pomembnih, ampak celo Ptujskih, Walseejev, Goriških (1271, 1307 in 1342) in nenazadnje Habsburžanov (1379, 1404). To je zagotavljalo ekonomsko (kapitalsko) in politično moč ter omogočilo kontinuiran vzpon dinastije, ki je kasneje rezultiral v dosegu knežjega ranga. A do tja je bila še dolga pot.

¹¹⁴ Gamberk in Lebek sta bila očitno s strani deželnega kneza (ali koga drugega) že kmalu rešena iz zastave, saj se v Hermanovem testamentu iz leta 1377 ne omenjata med posestjo Celjskih. Prim. Bizjak, *Ratio facta est*, str. 130 sl.

V zadnjih dveh desetletjih 14. stoletja se je ofenzivnost celjske grajske politike bistveno omilila. Ni bilo več tako velikopoteznih teritorialnih pridobitev in strmega naraščanja števila gradov kot v preteklem času. Med pomembnejšimi pridobitvami bi lahko izpostavili že omenjena nakupa gradov Cmurek (1386) in Dravograd (1387) ter zlasti pridobitev Kunšperka, fevda krškega škofa, leta 1395. Kunšperk je Hermanu II. Celjskemu pred smrtjo zapustil zadnji moški predstavnik rodbine Andrej, ker je bil grof njegov skrbnik (po smrti očeta Hansa) in je odplačal kunšperške dolgove, tudi pri Judih. Hermanu ga je formalno podelil v fevd tudi krški škof.¹¹⁵ Gospodstvo z lego ob državni meji na Sotli je dokončno zaokrožilo celjske posesti v Posotelju. Podobno so še nekatere druge pridobitve zapolnjevale vrzeli v ožji Celjski grofiji – čeprav nasilni prevzem Velenja leta 1393 ni uspel –, npr. leta 1400 prevzem Rífnika vzhodno od Celja v fevd od krškega škofa.¹¹⁶ Zanimiv presek skozi posesti grofov Celjskih v tem obdobju bi lahko prikazal malo znani testament grofa Hermana II. iz leta 1396, narejen pred odhodom z ogrskim kraljem Sigismundom na križarsko vojno proti Turkom (*wider die Türkhen*). Vendar v njem ni poimenskega naštevanja posameznih gospodstev, temveč Herman le sumarno vse svoje »gradove, mesta in trge« za primer svoje smrti zapušča dragemu bratranču Frideriku Ortenburskemu, s podrobnimi navodili, kako naj poskrbi za njegove mladoletne otroke.¹¹⁷

Sicer pa se je grajska politika Celjskih v tem času povzpela na višjo dinastično raven. Pridobivanje gradov ni bilo več toliko rezultat spretnega finančnega poslovanja, posojanja denarja in nalaganja kapitala v nakupe oziroma prevzemanje gradov v zastavo, temveč je šlo na prvem mestu za visoke politične koalicije in poročne pogodbe, ki so v obliki nagrad za zvestobo, dot in dedovanj Celjskim prinesle skoraj enkrat več gradov, kot so jih posedovali do tedaj. Tudi radij njihovega delovanja se je z matičnega štajersko-kranjskega prostora vedno bolj širil v sosednje dežele – na Koroško ter v Slavonijo in Hrvaško. Prvi korak je bil narejen že leta 1388 s poročno pogodbo med Hermanovim sinom Friderikom I. in krško kneginjo Katarino Frankopansko, ki je mlademu grofu zagotovila pol otoka Krka ter gradove Bakar (z mestom), Trsat in Bribir v Vinodolu.¹¹⁸ S to posestjo so Celjski kasneje tudi dejansko razpolagali, kot dokazujejo viri iz let 1412 in

1435.¹¹⁹ Še večji met onstran državne meje pa je uspel Hermanu II. po njegovem udejstvovanju v bitki proti Turkom pri Nikopolju leta 1396, ki ga je nerazdružljivo povežalo z velikim kraljem Sigismundom Luksemburškim. Že prihodnje leto je kralj Hermanu za zasluge podelil mesto Varaždin ter gradova Vinica in Vrbovec »pri gradu Rogatec«.¹²⁰ Čez dve leti je sledila podelitev celotne Zagorske grofije s poimensko naštetimi osmimi gradovi: Krpina, Lobor, Oštrc, Belec, Trakoščan, Lepoglava, Kostel in Cesargrad.¹²¹ Leta 1405 je Sigismund Celjskim podelil v zastavo – za posojenih resnično enormnih 48.000 goldinarjev – Medžimurje z gradovoma Čakovec in Štrigova ter ponovno tudi grad Samobor, ki ga je grofu Hermanu I. nekoč zastavila že kraljica Elizabeta.¹²² Kasneje so Celjski pridobili še nekaj pomembnih gradov v Slavoniji. Steničnjak južno od Kolpe z obsežnim gospodstvom je grof Friderik leta 1415 ponovno prejel v zastavo od kralja Sigismunda.¹²³ Že pred letom 1427 pa so Celjski posedovali – očitno v zastavi od kralja – tudi pomemben grad Krupa (na Uni) ter bližnja Japro in Bužim.¹²⁴ Z omenjenimi gradovi so Celjski dejansko postali gospodarji skoraj celotnega obmejnega prostora na obeh straneh državne meje, od Kolpe in Bele krajine na jugu do Drave oziroma Medžimurja na severu, s številnimi mejnimi prehodi in mitnicami (pri Metliki, Gračenem, Kunšperku, Rogatcu, Varaždinu in Čakovcu/Nedelišču). Skupno število celjskih gradov se je tako v začetku 15. stoletja povzpelo že na več kot 90.

¹¹⁹ Kosi, »Prometna politika«, str. 171.

¹²⁰ *duo castra ... Vyniche ... et aliud Orboch ... prope castrum Rohats*. CKSL 1397 VIII 14 Vyhel (dve listini v insertu v 1398 IX 9). Šlo je za grad Vrbovec, v nekaterih virih imenovan tudi *Neuhaus*, nad krajem Klenovec Humski na hrvaški strani Sotle, nasproti Rogatca, ki so ga hrvaški arheologi intenzivno raziskali v zadnjem desetletju. Gl. Karbić, Povijesni podaci, str. 211 sl.; Klaić, *Zadnji knezi*, str. 25 sl.

¹²¹ CKSL 1399 I 27; Klaić, *Zadnji knezi*, str. 27 sl.

¹²² CKSL 1405 V 24 Budim; CKSL 1405 VIII 10 Zagreb (insert v listini 1409 IX 3). Gl. še op. 113.

¹²³ CKSL 1415 VII 18. Steničnjak je bil že prej (1401) zastavljen Friderikovi ženi Elizabeti Frankopanski, torej je realno z njim že več kot desetletje razpolagal Celjski grof. O tem prča tudi listina Jošta Auerja iz leta 1414 (Chmel, *Materialien I*, št. 28, str. 47). Prim. Klaić, *Zadnji knezi*, str. 40, 44 sl.

¹²⁴ Leta 1427 je bil poravnani spor med Blagajskimi in Celjskimi – ki je očitno izbruhnil že leta 1424 – glede določenih posesti, ki so sodile pod Hermanov grad Krupa. Sigismund je leta 1429 grad ponovno potrdil grofu Frideriku Celjskemu. CKSL 1427 II 16 s.l.; CKSL 1427 II. 21. s.l.; Klaić, *Zadnji knezi*, str. 43–47. Krupo, Bužim in Japro našteva med celjskimi gradovi tudi Celjska kronika. KGČ, str. 156.

¹¹⁵ CKSL 1395 III 21 s.l.; CKSL 1395 VIII 13 Straßburg; CKSL 1397 XIII 20 s.l.

¹¹⁶ CKSL 1400 IV 5 Rim; CKSL 1400 VI 4 Pliberk; CKSL 1404 X 25 Vitanje.

¹¹⁷ HHStA, AUR 1396 VI 23 Celje.

¹¹⁸ CKSL 1388 IX 30 s.l.; Klaić, *Zadnji knezi*, str. 27, 40 sl.; Štih, Celjski grofje kot dediči, str. 81.

Tabela 4: Celjski gradovi v Slavoniji in na Hrvaškem, pridobljeni do okoli leta 1425.¹²⁵

Bakar (po 1388)	Lepoglava (1399)
Trsat (po 1388)	Kostel (1399)
Bribir (po 1388)	Cesargrad (1399)
Varaždin (1398)	Čakovec (1405)
Vinica (1398)	Štrigova (1405)
Vrbovec/Neuhaus (1398)	Samobor (ponovno 1405)
Krapina (1399)	Steničnjak (1401, ponovno 1415)
Lobor (1399)	Krupa (pred 1424)
Oštrc (1399)	Bužim
Belec (1399)	Japra
Trakoščan (1399)	

Velikopoteznost celjske politike v okviru ogrskega kraljestva v tem času kaže še nekaj virov. Število pridobljenih gradov bi bilo lahko še znatno večje – in radij celjskih aktivnosti bi se razširil celo v Dalmacijo –, če bi prišlo do uresničitve določil listine iz 6. maja 1430, ki jasno kažejo izjemne ambicije in obenem ogromne kapitalске zmogljivosti Celjskih v tem času. Kralj Sigismund je v tem dokumentu grofu Hermanu II. dovolil, da za 28.000 goldinarjev od hrvaško-dalmatinskega bana Nikole Frankopana prevzame v zastavo mesti Bihač in Skradin, osem poimensko naštetih gradov na Hrvaškem in v Dalmaciji ter županiji Liko in Poljice – vse to je bilo Frankopanu prej zastavljeno za isto vsoto. Vendar do realizacije tega velikopoteznega načrta – verjetno zaradi nasprotovanja samega bana Nikole – ni prišlo.¹²⁶ Podobno v končni fazi ni bil realiziran tudi drug, potencialno še bolj velikopotezen načrt. Bosanski kralj Tvrtko II. Kotromanić je namreč leta 1427 za primer, če bi umrl brez dedičev, svojemu sorodniku Hermanu II. in njegovim naslednikom zapustil celotno bosansko kraljestvo z vsemi gradovi, mesti, trgi, vasmi in vsem pripadajočim.¹²⁷

Znotraj nemškega cesarstva je v drugi polovici 14. in na začetku 15. stoletja v geografskem pogledu za Celjske največjo belo liso pomenilo veliko in sklenjeno območje na Dolenjskem in Notranjskem, ki so ga s svojimi gradovi obvladovali grofje Ortenburški. Vendar ti Celjskim niso bili konkurenti, temveč enakovredni partnerji, sorodniki in politični

zavezniki, s katerimi je bila že leta 1377 sklenjena obojestranska pogodba o dedovanju. Ko je aprila 1418 umrl zadnji ortenburški grof Friderik III., so Celjski lahko brez težav prevzeli grofiji Ortenburg in Sternberg z obsežnimi teritoriji na Koroškem in Kranjskem – svoj najpomembnejši porast ozemlja, pravic in dohodkov dotlej¹²⁸ – z okrog 34 gradovi in še desetino manjših stolpov (*turn*). Kaj je ta obsežna dediščina zajemala, okvirno izpričuje že ohranjena dedna pogodba iz leta 1377:¹²⁹

- »grofiji Ortenburg in Sternberg z vsem pripadajočim« – pod čemer razumemo celotno ortenburško posest na Koroškem in Kranjskem (ter oba istoimenska gradova);
- poimensko navedeno na Koroškem še: trg Špital, gradove Ortenburg, Sommereg, ¹³⁰ Hohenburg, ¹³¹ Kellerberg (s trgom), ¹³² zerbrochen vest Schwarzenstain (pri Kellerbergu), Steuerberg ¹³³ in Prägrad, ¹³⁴
- na Gorenjskem Waldenberg, trg Radovljica, Zgornji in Spodnji Kamen ter na Dolenjskem in Notranjskem Ortnek, Ribnico (s trgom), Čušperk, Kostel, Poljane (s trgom), Kravjek, Stari grad (pri Novem mestu), pol stolpa na Igu, ¹³⁵ *purchstall* Falkenberg pri Turjaku in Kočevje (s trgom);
- oglejski fevd Lož s trgom je bil v pogodbi izvzet iz dedovanja.

Leta 1418 so Celjski poleg ostalega brez težav prevzeli tudi Lož, ki jim ga je leta 1425 v sklopu drugih oglejskih fevdov še formalno podelil patriarh Ludvik.¹³⁶ Iz drugih virov je razvidno, da je ortenburška dediščina na Koroškem zajemala še celo vrsto gradov, npr. tiste v fevdu ali tiste, ki so jih Ortenburški pridobili po letu 1377: Liemberg,¹³⁷

¹²⁸ Štih, Celjski grofje, str. 238 sl.; Dopsch, Die Grafen, str. 19; Lackner, Zur Geschichte, str. 191 sl.; Orožen, *Zgodovina Celja I*, str. 205 sl.

¹²⁹ Originalna listina v ARS, AS 1063, Zbirka listin 1377 XI 23 s.l.; regest v MDC X, št. 837.

¹³⁰ Okrog leta 1441 ga je grof Friderik podelil v upravo oziroma oskrbo Andreju z Grabna. CFK 1, fol. 45'.

¹³¹ Leta 1437 ga je Ulrik Celjski podelil v oskrbo Sigmundu Raseggerju. CKSL 1437 III 8 Špital.

¹³² Ok. leta 1445 je grof Friderik Ludviku Knolu ponovno potrdil fevd gradu Kellerberg. CFK 1, fol. 66'.

¹³³ Steuerberg je leta 1428 grof Herman II. podelil v fevd Juriju Haleggerju. CKSL 1428 II 8 Krapina.

¹³⁴ Za Prägrad je bamberški škof kot fevdni gospod leta 1377 s posebnim dovoljenjem odobril celjsko dedovanje (MDC X, št. 834). Herman Celjski ga je leta 1423 podelil v fevd Andreju z Grabna. CKSL 1423 XII 13 s.l.; MDC XI, št. 81.

¹³⁵ Najverjetneje je šlo za stolp Zonek – *turn Sunnekg zu Yg*, ki ga je leta 1427 imel v fevd od grofa Hermana II. Viljem Schmitzenbaumer, kar mu je leta 1436 potrdil tudi Friderik Celjski. CKSL 1427 II 24 Celje; CFK 1, fol. 11.

¹³⁶ CKSL 1425 V 6 Celje; CKSL 1425 V 18 s.l.

¹³⁷ Že od leta 1238 je bil ortenburški, podeljevan v fevd (MDC II, št. 556). Fevdna podelitev grofa Friderika Celjskega Gradeneggerjem leta 1436. CFK 1, fol. 51'.

¹²⁵ Celjska kronika našteva še več kot 10 gradov v Slavoniji, ki so jih Celjski pridobili po letu 1425 in večinoma ohranili do izumrtja. KGC, str. 156.

¹²⁶ CKSL 1430 V 6 Sempthe. Šlo je za kraljevske gradove Sokolac, Ripač, Čoka, Rmanj, Knin, Lab, Vrlika in Ostrovica ob glavni prometni povezavi iz Slavonije skozi Bihač v Dalmacijo. Prim. Klaić, *Zadnji knezi*, str. 49–50, z napačno interpretacijo pravnega konteksta listine.

¹²⁷ Podrobno Štih, Celjski grofje kot dediči, str. 79–103.

Hohenwart,¹³⁸ Gschieß,¹³⁹ Paternion¹⁴⁰ ter geografsko povezan in prometno važen sklop gospostev z gradovi v zgornji Dravski in Ziljski dolini, ki se jih je zadnji Ortenburžan polastil konec 14. stoletja kot skrbnik mladoletnih Goriških grofov: Oberdrauburg (s trgov), Stein, Goldenstein in Prießnegg.¹⁴¹ V času pred letom 1398 so Ortenburški pridobili še eno pomembno gospostvo na osrednjem Koroškem – od Liebenbergov so prevzeli v zastavo deželnoknežjo Ribnico pri Vrbskem jezeru.¹⁴² Manj znana – a izredno pomembna – pa je bila leta 1418 tudi pridobitev sklopa deželnoknežjih zastavnih gospostev na Dolenjskem s prvovrstnimi prometnimi točkami, ki jih je Katarina Celjska, vdova Alberta III. Goriškega, leta 1386 prepustila v zastavo Frideriku Ortenburškemu. Šlo je za grad in mesto Kostanjevica, mesto Novo mesto, grad in trg Višnja Gora, grad Štatenberk, trga Litija in Št. Vid ter še nekaj manjših posesti. Vse to je z ortenburško dediščino leta 1418 pripadlo Celjskim.¹⁴³ Tako je grof Herman II. postal nesporni »vladar« Dolenjske ter celo mestni gospod Novega mesta in Kostanjevice, ki ju je lahko še leta 1427 imenoval »naši mesti«.¹⁴⁴

Tabela 5: Celjski gradovi, pridobljeni z ortenburško dediščino leta 1418.

Ortenburg	Radovljica
Sommeregg	Waldenbeg
Hohenburg	Lož
Gschieß	Zonek pri Igu
Kellerberg	Falkenberg
Paternion	Čušperk
Schwarzenstein	Kravjek
Sternberg	Ortnek
Hohenwart	Ribnica
Prägrad	Kočevje
Liemberg	Kostel
Steuerberg	Poljane
Oberdrauburg	Stari grad (pri Novem mestu)
Stein	Kostanjevica (do 1431)
Goldenstein	Višnja Gora (do 1431)
Prießnegg	Štatenberk na Dolenjskem (do 1431)
Kamen	Novo mesto (do 1431)

Okrog leta 1425 so bili Celjski z vidika obvladovanja gradov v vzhodnoalpskem prostoru in v sosednji Slavoniji na višku moči – pripadalo jim je več kot 125 gradov.¹⁴⁵ Če vključimo še precejšnje število manjših plemiških stolpov/gradičev/dvorov, ki so jih grofje praviloma podeljevali v fevd svojemu klientelnemu plemstvu, je bilo to število večje od 140.

Vendar pa je bil ta višek kratkotrajen. Kot piše kronist v Celjski kroniki, je grof Herman II. vrnil Habsburžanom kar 14 gospostev, ki jih je imel od njih v zastavi, in sicer Kranj, Kamnik, Kostanjevico, Novo mesto, Višnja Goro, Štatenberk na Dolenjskem, Postojno, Wildon, Radgono, Vajskro/Landskron (ostalih ni poznal, šlo pa je še za Vipavo, Ribnico na Koroškem in verjetno Trušnje).¹⁴⁶ Dejansko je decembra 1423 prišlo v Radgoni do srečanja grofa Hermana II. in vojvode Ernesta, kjer je grof obljubil vrnitev vseh zastavljenih gospostev, vojvoda pa mu je ponovno podelil v zastavo Laško, Vojnik, Žalec, Slovensko Bistrico, Žebnik in Gračeno, kar so Celjski ohranili do izumrtja,¹⁴⁷ enako

¹³⁸ Leta 1355 ga je krški škof podelil v fevd Ortenburškim. Grof Friderik Ortenburški ga je leta 1401 in 1410 podelil v sekundarni fevd Krištofu Harenpecku (MDC X, št. 443, 1056, 1125). Fevdna podelitev Friderika Celjskega istemu prejemniku leta 1436. CFK, fol. 5', 6.

¹³⁹ Herman Celjski leta 1420 in ponovno Friderik II. 1436 sta podelila *turn ze Geschiess* z nižjim sodstvom in vsem pripadajočim v fevd Ulriku Weißpriachu, kot je to že od davna imela od grofije Ortenburg rodbina Gschiesserjev. CKSL 1420 VI 15 s.l.; CFK 1, fol. 29.

¹⁴⁰ Po Paternionu se je v 14. stoletju imenovala ministerialna rodbina grofov Ortenburških (MDC VIII, št. 605, 611, 651; MDC IX, št. 441; MDC X, št. 617, 966). Tu je stalo tudi plemiško bivališče, leta 1354 izpričano kot *haus dacz sand Paternian* (MDC X, št. 427). Leta 1436 ga je Friderik Celjski podeljeval v fevd. CFK 1, fol. 13'.

¹⁴¹ Lackner, Zur Geschichte, str. 187–188; *Erläuterungen*, str. 195, 199, 204, 208–210, 217; MDC XI, št. 300, 302. Prießnegg sta leta 1433 grof Herman II. in 1455 Ulrik II. podeljevala v fevd (CKSL 1433 XII 17 s.l.; CFK 2a, fol. 22'). O prometnem pomenu celjskih gospostev na Zgornjem Koroškem Kosi, »Prometna politika«, str. 173–174.

¹⁴² Že leta 1398 je vojvoda Viljem grofa Hermana II. opozarjal, naj zaščiti ljudi samostana Vetrinj pred posegi svojega gradiščana v Ribnici (*Erläuterungen*, str. 109). Leta 1423 pa je vojvoda Ernest objavil, da je Herman vrnil Ribnico skupaj z drugimi gradovi, ki jih je imel v zastavi od Habsburžanov. CKSL 1423 XII 18 Radgona.

¹⁴³ Štih, Dežela, str. 134–135; Kosi, *Potujoči*, str. 41–42 (op. 52), 47; isti, »Prometna politika«, str. 173.

¹⁴⁴ Komatar, Cartular, št. 55, str. 54. Po poročanju Celjske kronike je Herman II. Novo mesto in Kostanjevico skupaj s Krškim, Mehovim ter Steničnjakom in Samoborom na Hrvaškem prepustil v upravo sinu Frideriku, vendar mu je po smrti žene Katarine Frankopanske ok. leta 1425 vse ponovno odvezel. KGC, str. 77–78.

¹⁴⁵ To število zajema le »prave« gradove, torej večje objekte, ki so v virih označeni kot *vest, gesloss* in podobno, ne pa manjših zgradb (*turn, hoff, gesezz*).

¹⁴⁶ KGC, str. 156–157; Štih, Celjski grofje, str. 241. Kronist ne omenja Ribnice ob Vrbskem jezeru, ki je izrecno omenjena kot eno vrnjenih zastavljenih gospostev leta 1423 (CKSL 1423 XII 18 Radgona). Napačno pa omenja Gorice, ki nikoli niso bile v celjski posesti. Prim. Kosi, Marginalije, str. 207–208.

¹⁴⁷ CKSL 1423 XII 18 Radgona (tri listine); CKSL 1423 XII 19 Radgona; Kosi, »Prometna politika«, str. 175–176. Grof Herman II. je leta 1432 v svojem ter imenu grofov Friderika in Ulrika avstrijskima vojvodoma obljubil, da bodo v pri-

Tabela 6: Celjski stolpi/dvori, podeljeni v fevd nižjemu plemstvu (izbor).

Turn (pri Preddvoru) ¹⁴⁸	Auerjev stolp (v Podlogu pri Žalcu) ¹⁴⁹
Šinkov turn (pri Mengšu) ¹⁵⁰	stolp v Marija Gradcu (pri Laškem) ¹⁵¹
Brdo (pri Lukovici) ¹⁵²	Strmol (pri Rogatcu) ¹⁵³
Krumperk ¹⁵⁴	Šrajbarski turn (pri Krškem) ¹⁵⁵
Črnelo ¹⁵⁶	stolp Trebnje (na Dolenjskem) ¹⁵⁷
Pakenštajn (pri Šmartnem ob Paki) ¹⁵⁸	Zonek pri Igu ¹⁵⁹
stolp v Kotah (pri Velenju) ¹⁶⁰	Breitenau ¹⁶¹

kot zastave v Grofiji v Marki in Metliki (Metlika, Črnemelj, Mehovo, Žužemberk). Do tega dejanja je domnevno prišlo zato, da so se Habsburžani odpovedali fevdnemu gospostvu, kar je bil pogoj za dvig Celjskih med državne kneze.¹⁶² Vrsta nekoč zastavljenih gradov se v naslednjih letih ponovno pojavi v rokah deželnega kneza, pod upravo njegovih gradiščanov in oskrbnikov – Kranj je bil

vrnjen že leta 1421, Vajskra (Landskron) do leta 1427, Radgona, Postojna in Vipava pa so izkazani kot deželnoknežji leta 1431.¹⁶³ Najdlje je Herman zavladeval z vrnitvijo Kostanjevice, Novega mesta, Višnje Gore in Štatenberka, kar je bilo izvršeno šele leta 1431.¹⁶⁴

Pogledi Celjskih so bili v tem času že uprti v lastno kneževino in pokneženje, do katerega je prišlo leta 1436,¹⁶⁵ in so se za te cilje brez težav odpovedali omenjenim gradovom. So pa imeli ti dogodki nepredvidljive posledice – leta 1437 je izbruhnil neizogiben spopad s Habsburžani, ki je bil pomirjen šele leta 1443, in sicer tako, da so se Celjski odpovedali lastni kneževini – deželi. Ta vojna, ki jo podrobno opisuje kronist Celjske kronike, je prinesla uničenje več deset srednjeveških gradov oziroma stolpov na Slovenskem (čeprav so bili nekateri v naslednjih desetletjih obnovljeni). Celjski so pod poveljstvom Jana Vitovca »porušili« (ali vsaj onesposobili) vrsto gradov nasprotnikov in nekaterih svojih – očitno nezvestih – vazalov, zlasti tiste v bližini Celja:¹⁶⁶ Zbelovo, stolp v Poljčanah,¹⁶⁷ Anderburg (pri Šentjurju), Prežin, Helfenberg,¹⁶⁸ stolp v Vitanju,¹⁶⁹ Turn (pri Škalah), Auerjev stolp (pri Žalcu), stolp ob Paki (Pakenštajn?), Erkenštajn (pri Radečah),¹⁷⁰

meru njihove smrti gradovi Slovenska Bistrica, Vojnik, Laško, Žebnik in Gračeno spet pripadli Habsburžanom. Originalna listina v HHStA, AUR 1432 VI 20 Celje.

¹⁴⁸ Leta 1408 *türn bey Newnburg* (CKSL 1408 I 23 Celje), 1432 *turn vnder Newnburg in Krayn* (CKSL 1432 IX 7 Celje). Stolp Turn, ki je nastal pod Novim gradom (Neuburg) pri Preddvoru na Gorenjskem.

¹⁴⁹ Leta 1437 *hof vnd sicz zu der Awe ... Türen vnd sicz ...* (Chmel, *Materialien* I, št. XXVIII, str. 46); 1438 *sicz zw der Awon* (CKSL 1438 XII 1 Gradec); ok. 1440 *thurn zu der Aue im Santhall* (KGC, str. 157).

¹⁵⁰ Leta 1419 *Schenkenturn* (CKSL 1419 V 1 s.l.); leta 1436 so Galenberški prešli v fevd *Schenkenturn* (CFK 1, fol. 94').

¹⁵¹ Leta 1428 *turn vnd gesezz Grezz vnder Tifer an der Šeen* (CKSL 1428 IV 10 Celje). Prim. Stopar, *Grajske stavbe* 3, str. 81.

¹⁵² Leta 1436 *hof zu Ekch in Krain* (CFK 1, fol. 74').

¹⁵³ Leta 1436 je Jakob Strmolski prejel v fevd *turn bei Rochacz* (CFK 1, fol. 93, 115'). Šlo je za kasnejši dvorec Strmol. Stopar, *Grajske stavbe* 5, str. 130 sl.

¹⁵⁴ Leta 1410 *turn Chrawperk* (CKSL 1410 VIII 26); 1434 *turenn Krauperkg* (CKSL 1434 VI 29 s.l.).

¹⁵⁵ Leta 1436 je Andrej Schrabas prejel v fevd *turen zum Hard* (CFK 1, fol. 118). Šlo je za kasnejši Šrajbarski turn, ki se je verjetno imenoval po tej rodbini. Stopar, *Grajske stavbe* 13, str. 154.

¹⁵⁶ Leta 1436 je Jakob Lamberger prejel v fevd *hof ze Rattenpubel* (CFK 1, fol. 87). Gl. še op. 112.

¹⁵⁷ Leta 1436 *turn ze Trefen* (CFK 1, fol. 89'). Gl. še op. 52.

¹⁵⁸ Leta 1416 *türn an der Packh* (CKSL 1416 XII 13 s.l.), 1419 *gesèzz zu Pakenstain* (CKSL 1419 VI 18 Krapina).

¹⁵⁹ Leta 1427 je imel Viljem Schnizenbaumer *turn Sunnekg genant zu Yg* v fevd od grofa Hermana II. (CKSL 1427 II 24 Celje).

¹⁶⁰ *Turn vnd das gesezz zum Winkel* s pripadajočo posestjo je Friderik Celjski leta 1430 podelil v fevd Siguni Ekenstainer, s katero je imel nezakonske otroke (CKSL 1430 XI 30 s.l.).

¹⁶¹ Leta 1436 *turn Praytenaw* (CFK 1, fol. 86'). Gl. še op. 111.

¹⁶² Štih, *Celjski grofje*, str. 241.

¹⁶³ GZL IX, št. 61; MDC XI, št. 61, 125; Chmel, *Materialien* I, št. 75, 80, str. 17–18.

¹⁶⁴ Vojvoda Friderik je julija 1431 objavil, da je grof Herman II. omenjena štiri gospostva z gradovi ... *yezund ... ubergegeben vnd zu vnsern hannden hat geantwurtet*. CKSL 1431 VII 15 Innsbruck (dve listini); CKSL 1431 VII 15 Innsbruck.

¹⁶⁵ Štih, *Celjski grofje*, str. 242 sl.; Dopsch, *Die Grafen*, str. 22 sl.; Orožen, *Zgodovina Celja I*, str. 222 sl.

¹⁶⁶ KGC, str. 85 sl., 157; Štih, *Celjski grofje*, str. 247 sl. Pri seznamu uničenih gradov »drugih gospodov« v kroniki je šlo v številnih primerih za celjske fevde, znane iz podelitvenih listin ali fevdnih knjig: Prežin, Helfenberg, Turn (pri Škalah), stolp ob Paki, Auerjev stolp, Kravjek in Turn (pri Preddvoru).

¹⁶⁷ *Thurn genandt Pöltzbach zwischen Studenitz und Plankenstein der eines Grefflein was*. Šlo je za stolp Grassla, ki je bil oskrbnik bližnjega deželnoknežjega gradu Zbelovo (Stopar, *Grajske stavbe* 2, str. 109). Njegov naslednik Anton Grassl je leta 1445 dobil *gesess zu Poltsbach* v fevd od celjskega grofa. CFK 2b, fol. 23.

¹⁶⁸ Prežin in Helfenberg sta bila med enajstimi gradovi, ki jih je krški škof še leta 1441 podelil Celjskim v fevd. CKSL 1441 IX 3 Straßburg.

¹⁶⁹ *Thurn zu Weittenstein der die zeit des Lindeckbers was*. Šlo je za stolp Popla Vitanjskega z Lindeka oziroma njegovih naslednikov, ki je stal na grajskem griču novega gradu v Vitanju. Gl. Kos, *Vitez in grad*, str. 393; Blaznik, *Historična topografija* 2, str. 472–473.

¹⁷⁰ Grad Erkenštajn (Stari grad nad Vrhovim ob Savi) je bil fevd krške škofije, ki so ga že v 14. stoletju posedovali gospodje Ptujski. Zadnjič jim je bil v sklopu drugih krških fevdov podeljen še leta 1428 (Wiessner, *Gurker Urbare*, št. 348, str. 410). Celjskim je bil trn v peti in so ga v pričakovanju izumrtja Ptujskih že leta 1387 skupaj z drugimi ptujskimi krškimi fevdi dobili od škofa v fevd, kar pa se ni nikoli uresničilo. To listino so dali potrditi še leta 1436. CKSL 1387 VIII 8 s.l.; CKSL 1436 V 20 s.l.

Okoli leta 1425 so grofje Celjski posedovali približno 125 gradov od Koroške, Kranjske in Štajerske do Slavonije in Hrvaške. Ta višek je bil kratkotrajen – do leta 1431 so Habsburžanom vrnili 14 zastavljenih gradov, ki so jih imeli v svoji posesti že okrog 60 let (Slovenski zgodovinski atlas, Ljubljana, 2011, str. 91).

Turn (pri Preddvoru),¹⁷¹ Kravjek (pri Muljavi na Dolenjskem) in morda tudi sosednji Šumberk.¹⁷² Okrog leta 1452 je grof Friderik razdejal tudi bivša ptujska Ranšperk in Lemberg (pri Dobrni).¹⁷³ Uničili pa so tudi vrsto lastnih manj pomembnih objektov, ki so jim bili očitno potencialno nevarni: Šoštanj, Kacenštajn,¹⁷⁴ Vojnik, Žaženberk,¹⁷⁵ Še-

nek pri Žovneku, Freudenek,¹⁷⁶ stolp v Laškem,¹⁷⁷ stolp v Radečah¹⁷⁸ ter Vrbovec (Neuhaus) v hrvaškem Zagorju (pri Rogatcu).¹⁷⁹ Večina teh utrdb ni bila trajno uničena, temveč se v kasnejši celjski ali zgodnji habsburški dobi ponovno pojavljajo v fevdnih knjigah ali podelitvenih listinah oziroma se na njih imenujejo gradiščani. Zelo lep primer je Kravjek (Weinegg) pri Muljavi na Dolenjskem. V celjskih fevdnih knjigah iz leta 1455 je izrečno

¹⁷¹ *Thurn undter Neunburgk bey der Khankbar oberhalb Michl-stetten gelegen, der aims Schratten was.* Turn pri Preddvoru je leta 1432 grof Herman II. podelil v fevd Frideriku Schrotu (CKSL 1432 IX 7 Celje).

¹⁷² Cesar Friderik je leta 1463 Turjaškim izdal dovoljenje za gradnjo gradu in utrdbe na »gradišču« Šumberk. Obnovljeni grad se je nato ohranil do 18. stoletja. Stopar, *Grajske stavbe* 14, str. 110–115. Za napotek se zahvaljujem kolegu dr. Igorju Sapaču.

¹⁷³ Gl. op. 45.

¹⁷⁴ Kacenštajn (in bližnji Žamberk) – oboje star celjski fevd – so grofje leta 1439 dobili v zastavo za posojen denar od zadnjih Kacenštajnskih (CKSL 1439 II 13 s.l.). Verjetno je bil porušen kmalu zatem. Urada Kacenštajna in Šoštanja sta po izumrtju Celjskih 1457 sodila pod upravo gradiščana na Forhteneku, kar očitno kaže na to, da sta bila objekta uničena. Birk, *Urkunden-Auszüge*, št. 248.

¹⁷⁵ V eni različici kronike je zapis *Sachsenfeldt* (Žalec), v drugi *Sachsenwart* (Žaženberk). Po mojem mnenju gre za drugo možnost. Grad Žaženberk je bil del celjskega gospostva

Žalec in se po tem času kot obstoječ grad ne omenja več. V trgu Žalec pa kak podoben utrjen srednjeveški objekt iz virov ni poznan.

¹⁷⁶ V Celjski kroniki *Freidenberg, bey Tiffer*. Verjetno gre za napačen zapis gradu *Freudenegg* pri Hrastniku. V celjski fevdni knjigi se leta 1444 v okviru gospostva Laško podeljujejo hube *bei Frewdenneck*, sam grad pa se ne omenja več, ker je bil verjetno že uničen. CFK 1, fol. 133'.

¹⁷⁷ *Thurn ob Tiffer*. Šlo je za stolp v trgu Laško, za katerega je bilo še v trških privilegijih iz leta 1625 in v cesarjevi listini iz leta 1627 zapisano, da so ga nekoč požgali/podrli grofje Celjski. Stopar, *Grajske stavbe* 3, str. 62.

¹⁷⁸ *Thurn ob Ratschach*. To je bil nedvomno prednik kasnejše graščine Turn pri Radečah. Stopar, *Grajske stavbe* 13, str. 171–172.

¹⁷⁹ Gl. Karbić, *Povijesni podaci*, str. 212.

rečeno, da je grad, ki je bil v času Hermana II. podeljen v fevd Frideriku Ravberju, osvojil in »porušil« grof Friderik Celjski, pripadajočo posest pa dlje časa zadržal v svojih rokah. Grof Ulrik II. je sedaj *purkchstall*, na katerem je prej stal grad, podelil v fevd Ravberjevemu sinu in dediču, Juriju Ravberju. Če bi ta grad ponovno zgradil, bi moral z njim Celjskim pokorno in vdano služiti oziroma jim ga po potrebi vedno dati na razpolago.¹⁸⁰ Kravjek je bil očitno tudi zares ponovno zgrajen, saj se omenja v več virih druge polovice 15. stoletja in kasneje.¹⁸¹ Podobno je bilo z nekaterimi drugimi v fajdi porušeni zgradbami. Zdi pa se, da od pomembnejših gradov niso bili nikdar več obnovljeni npr. Vojnik,¹⁸² Kacenštajn, Šoštanj, Ranšperk, Prežin, Žaženberk in Freudenek (pri Hrastniku).

Zadnji dve desetletji grofov Celjskih pomenita z vidika obvladovanja ozemelj in števila njihovih gradov v avstrijskih deželah korak nazaj. Z gradovi, ki so bili prodani ali kako drugače odtujeni (npr. Cmurek, Waldstein, Žlembek, Gornji Grad¹⁸³), vrnjeni Habsburžanom ali porušeni v fajdi, se je njihovo število zmanjšalo za kakih dvajset. Vendar je Celjskim uspelo pridobiti nekatere nove (Hekenberk,¹⁸⁴ Rudenek,¹⁸⁵ Žusem,¹⁸⁶ Bela Peč,¹⁸⁷ Mokrice,¹⁸⁸ Nieder-Falkenstein na Koroškem,¹⁸⁹ Johannstein v Avstriji¹⁹⁰), zlasti pa se je njihovo šte-

vilo povečalo v Slavoniji. Zadnji Celjski grof Ulrik II. je po neuspelem poskusu oblikovanja lastne kneževine težišče svojega političnega delovanja prenesel v druge dežele – na Ogrsko in Hrvaško, v Avstrijo in na Češko – ter se povzpел na veliki zgodovinski oder Srednje in Jugovzhodne Evrope. V tem kontekstu je razumljivo, da je posvetil več pozornosti krepitvi moči v Slavoniji, kjer je imel tudi položaj bana – kraljevega namestnika. Število celjskih gradov v Slavoniji in na Hrvaškem je ob njegovi smrti presehalo 40. Od leta 1441 je obvladoval tudi Zagreb (Gradec), kjer je imel svoj »kastel« in glavarja, od mesta pa je pobiral dohodke.¹⁹¹ Skupno število celjskih gradov ob izumrtju leta 1456 tako ni bilo dosti manjše kot nekaj desetletij prej, se je pa težišče bistveno bolj kot nekoč pomaknilo v sosednjo Slavonijo.

Kronist v Celjski kroniki prinaša poimenski seznam 75 celjskih gradov, ki so jih posedovali pred izumrtjem, od Koroške, Kranjske in Štajerske do vključno Slavonije.¹⁹² Seznam je zelo natančen in ga potrjujejo tudi številni drugi ohranjeni viri. Vendar dejansko našteva le tiste gradove, ki so bili v neposredni upravi Celjskih, manjka pa jih okrog 40, zlasti tistih, ki so bili podeljeni v fevd klientelnemu plemstvu, ter nekateri v Slavoniji, ki jih – kot je kronist sam priznal – ni znal poimenovati. Ob pritegnitvi različnih razpoložljivih virov (listine, fevdne knjige, kronike) so v spodnji tabeli navedeni celjski gradovi – v lastni upravi in podeljeni v fevd –, ki jih je Ulrik II. posedoval ob svoji smrti leta 1456 in jih je bilo okrog 123.¹⁹³

¹⁸⁰ CFK 2b, fol. 30^v–31.

¹⁸¹ Stopar, *Grajske stavbe 14*, str. 30 sl.

¹⁸² Listina cesarja Friderika iz leta 1457 govori o »nekdanjih« gradiščanih v Vojniku. Birk, *Urkunden-Auszüge*, št. 251.

¹⁸³ Grad Gornji Grad se v celjskih virih prve polovice 15. stoletja – ne v kroniki ne v fevdnih knjigah – sploh ne omenja več. Domnevam, da je bil prepuščen tamkajšnjemu samostanu ali opuščen. V listini grofa Friderika o podelitvi posebnih pravic samostanu leta 1447 se kot pristojni celjski uradnik omenja *ambtman* v Mozirju. Samostanske zadeve pa je 1449 in 1453 urejal Gašper Vaist iz stare rodbine celjskih gradiščanov, vendar kot upravitelj (*schaffër*) benediktincev in ne grofov. CKSL 1447 IV 17 Gornji Grad; CKSL 1449 III 8 s.l.; CKSL 1453 VI 3 s.l.

¹⁸⁴ Gl. op. 43.

¹⁸⁵ Leta 1447 ga je Hans Vrbovski za primer svoje smrti zapustil Celjskim, kar se je očitno tudi uresničilo. CKSL 1447 VI 30 s.l.; Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 199.

¹⁸⁶ Žusem, krški fevd, je Andrej Žusemski leta 1437 za posojeni denar zastavil Celjskim. CKSL 1437 XI 3 s.l.; CKSL 1437 XI 4 Celje.

¹⁸⁷ Grad Bela Peč (*Weissenfels*) na skrajnem severozahodu Kranjske, ob meji s Koroško pri Trbižu, je po poročilu Celjske kronike leta 1431 začel graditi grof Friderik II. Celjski. KGC, str. 81.

¹⁸⁸ Grad Mokrice so nedvomno zgradili sami Celjski, saj je nastal v okviru njihovega gospostva Gračeno. Ob podelitvi Mokric v fevd leta 1455 je grof Ulrik II. izrecno omenil, da so h gradu pripadajoče vasi »prej sodile v njegov urbar Gračeno«. CFK 2b, fol. 23^v.

¹⁸⁹ Kronist Celjske kronike ga omenja med celjskimi gradovi (*Falkenstein*), iz listine iz leta 1457 pa je znano, da je bil skupaj z Priešneggom nekoč last Ulrika Celjskega. KGC, str. 156; MDC XI, št. 302.

¹⁹⁰ Johannstein blizu starejšega celjskega gradu Liechtenstein pri Dunaju (gl. op. 109). Iz listine kralja Ladislava iz leta 1453 je razvidno, da je bil že dlje časa celjski. CKSL 1453 I 18 Dunaj.

¹⁹¹ Celjski glavar je omenjen v Zagrebu leta 1450 (*capitaneus zagrabienensis*). Leta 1453 je celjska grofica Katarina potrdila, da je od *unsere Statt Richter zum Agram* prejela 40 mark pfenigov *die uns dye Statt daselbst Jarlechen ze dinst pphlichtig sein ze geben*. V listini iz leta 1457 je govorila o »svojem mestu« *mons Grecensis*, kralj Ladislav Posthumus pa je od nje zahteval, naj mu vrne kastel na zagrebškem Gradcu: ... *castellum illud, quod in civitate nostra montis Gerecensis edificatum extitit*. MCZ II, št. 149, 167, 186, 190; Kampuš, *Odnosi*, str. 161 sl.; Klaić, *Zadnji knezi*, str. 74 sl.

¹⁹² KGC, str. 156–157.

¹⁹³ Seznam je narejen karseda natančno po obstoječih virih. Upošteva le večje grajske objekte (*vest, geslozz*) ter ne zajema stolpov in dvorov (*turn, hoff*). Vključuje tudi gradove, ki so bili nedavno porušeni in trenutno niso služili namenu, so pa bila pripadajoča gospostva še vedno v lasti Celjskih, npr. Kacenštajn, Šoštanj, Helfenberg, Ranšperk, Lemberg, Vojnik, Prežin, Kostrivnica in Žaženberk. Nekateri od teh zajema tudi seznam v Celjski kroniki, druge potrjujejo fevdne knjige ali fevdne podelitve od krškega škofa (1441, 1452). Glavni viri za seznam so: KGC, CFK, listine CKSL ter za Hrvaško viri, citirani v op. 215. Veliko podatkov, zlasti o celjskih uradnikih na posameznih gradovih, daje tudi več deset listin Ulrikove vdove Katarine in cesarja Friderika III., ko je po Ulrikovi smrti leta 1457 prevzemal bivše celjske gradove ter jih podeljeval v oskrbo ali fevd. Ti dokumenti so v regestih zbrani pri Birk, *Urkunden-Auszüge*.

Tabela 7: Gradovi grofov Celjskih ob izumrtju leta 1456 (v kurzivi so gradovi, podeljeni v fevd).

* porušen grad (gospodstvo/urad še nadalje posest Celjskih oziroma podeljeno v fevd)

Izrecna omemba v virih:

H – glavar, *Hauptman*

B – gradiščan, *Burggraf* (v Slavoniji običajno *castellanus*)

P – oskrbnik, *Pfleger*

A – uradnik, *Amtman*

Celje H P B
Žovnek B
<i>Libenštajn</i>
Žaženberk*
Ojstrica B
<i>Hekenberk</i>
Vrbovec B
Rudenek
Kacenštajn*
Žamberk
Forhtenek B
<i>Turn*</i>
Šoštanj* B
<i>Švarcenštajn</i>
<i>Šalek</i>
<i>Ekenštajn</i>
<i>Helfenberg*</i>
Ranšperk*
Lemberg (pri Dobrni)*
Vojnik* B P
Dravograd
Muta B A P
Vuzenica B
<i>Limbuš</i>
Slovenska Bistrica A
Rogatec B
Kostrivnica
Lemberg (pri Šmarju) B A P
Prežin*
Ploštanj
<i>Rifnik</i>
Žusem
Planina B A
Kozje
Podsreda B A
Kunšperk B
Laško A
Žebnik B
<i>Boštanj</i>

Krško B
Gračeno B
<i>Mokrice</i>
<i>Stari grad</i>
<i>Lansprež</i>
<i>Mirna</i>
Žužemberk
Mehovo B
Metlika H P
Črnomelj
Poljane
Kostel B
Fridrihštajn
Ribnica B P
Ortnek B
Lož B P
Čušperk
<i>Kravjek*</i>
Polhov Gradec B
Smladnik B
Radovljica B
Waldenberg B
<i>Kamen</i>
Bela Peč
Kamen v Podjuni
<i>Sternberg (Strmec)</i>
<i>Hohenwart</i>
<i>Prägrad</i>
<i>Liemberg</i>
<i>Steuerberg</i>
<i>Kellerberg</i>
Paternion A
Ortenburg H
Špital
<i>Gschieß</i>
Sommereg B
Hohenburg B
Nieder-Falkenstein
<i>Prießenegg B</i>
<i>Goldenstein</i>
Oberdrauburg
Stein
Liechtenstein (pri Dunaju)
Johannstein (pri Dunaju)
Samobor B
Steničnjak H
Krupa B
Japra B
Bužim
Stupnik B

Zagreb (Gradec) H B
Medvedgrad H B
Rakovec B
Cesargrad B
Kostel B
Vrbovec/Neuhaus* B
Krapina H
Lobor
Oštrc
Belec
Trakoščan
Kamenica
Varaždin B
Vinica B
Čakovec H
Štrigova A
Turen (v Medžimurju)
<i>Grebengrad</i>
Veliki Kalnik
Mali Kalnik
Koprivnica
Kamengrad
Novi grad
Đurđevac H B
Pakrac
Rača
Dubrava
Čazma
Garić
Gumnik
Ivanić-grad
Božjakovina B
Gore
Hrastovica

Vseh gradov, podeljenih v fevd, je bilo najmanj 25, kar je približno petina. Vsekakor pa jih popolnoma upravičeno vključujemo med »celjske« gradove. Najboljši argument za to so same celjske fevdne knjige, ki pričajo, da je bil pregled grofov nad fevdi izredno natančen, podeljevanje fevdov se je periodično obnavljalo, nadzor nad vazali pa je bil – za razliko od cerkvenih gospodov – bistveno bolj strog. Do prvega ohranjenega popisa fevdov je prišlo leta 1436, kmalu po smrti starega grofa Hermana II., ko je klientelno plemstvo moralo – očitno kot izkaz zvestobe novim predstojnikom celjske hiše – zaprositi za ponovno podelitev oziroma potrditev fevdov. Podobna situacija je nastala leta 1455 po smrti grofa Friderika II., ko je fevde na novo podeljeval Ulrik II. in so nastale druge ohranjene fevdne knjige. Ob tem je razumljivo, da so fevde po-

novno prejeli le zvesti vazali. Tudi klavzule v podelilnih listinah oziroma fevdnih knjigah so jasne in ne dopuščajo dvoma, da so imeli grofje kot seniorji še vedno velike pristojnosti. Določen fevd – grad, stolp, dvor idr. – je bil prejemniku podeljen le za čas njegovega življenja (*leibgeding*)¹⁹⁴ ali pa tudi njegovim moškim ter – v nekoliko redkejših primerih »s posebno milostjo« – ženskim potomcem oziroma dedičem.¹⁹⁵ Fevd je ob smrti prejemnika oziroma dedičev spet pripadel Celjskim, o čemer priča nemalo ponovnih podelitev fevdov, do katerih je prišlo na prošnjo naslednikov po smrti njihovih prednikov ali pa so jih grofje ponovno podeljevali zato, ker so jim zapadli po smrti bivšega vazala (*uns ledig wurden*). Včasih so se fevdi z vsemi podobnimi klavzulami tudi prodajali – kot npr. grad Kamen pri Begunjah leta 1442¹⁹⁶ – ter odkupovali nazaj. Razmerje med fevdi in gradovi v lastni upravi se je s časom spreminjalo, grofje so nekatere prevzeli nazaj, druge pa oddali v fevd. Za Celjske kot fevdne gospode so bile najpomembnejše klavzule, ki so določale, da jim mora biti grad na njihovo zahtevo in po potrebi vedno odprt ter da se jim vazal z njim nikoli ne bo izneveril. V primeru preloma teh obvez so si grofje lahko določen grad ponovno podvrgli, kot je izrecno omenjeno ob nekaterih podelitvah. Da so imeli Celjski za to kadarkoli dovolj moči in sredstev, ni nobenega dvoma. O tem priča vrsta primerov »porušenih« gradov v Celjski kroniki, kjer je očitno šlo za nezveste celjske vazale (Helfenberg, Prežin, Kravjek idr.). Podoben je bil primer notorično nezvestega Jošta Auerja, kateremu je bil leta 1437 odvzet fevd – stolp v Podlogu pri Zalcu.¹⁹⁷ Celjski so se pri tem suvereno zoperstavili celo intervenciji Habsburžanov v prid Auerju, kar je bil eden od uvodov v celjsko-habsburško fajdo.

Lastne gradove v ožjem smislu so Celjski upravljali s svojimi nastavljenimi uradniki. Celjsko uradništvo se je očitno razlikovalo po funkcijah oziroma rangu, saj se v več ohranjenih listinah jasno navajajo kot glavarji (*haubtlewten*), gradiščani (*burkgrauen*), oskrbniki (*phlegern*), uradniki (*ambtlewten*), občasno še podrobneje opredeljeni *richter*, *marwtner*, *zollner vnd ander diener* (sodniki, mitničarji idr.).¹⁹⁸ Celjski glavarji – z vojaškimi in sodnimi pristojnostmi – so bili glavni uradniki v vsaki od štirih celjskih grofij: Celju, Ortenburgu, Zagorju ter v

¹⁹⁴ Npr. grad Priešnegg v Ziljski dolini, ki ga je Hans von Fresach leta 1433 od Hermana II. prejel v fevd za čas svojega življenja (*mein lebtage*). CKSL 1433 XII 17 s.l.

¹⁹⁵ Npr. Forhtenek, ki je bil leta 1436 podeljen v fevd bratoma Joštu in Hansu Forhteneškima *vnd iren erben sünm vnd tochttern*. CFK 1, fol. 93'.

¹⁹⁶ Kamen je grof Ulrik II. leta 1442 prodal v fevd Hansu Sepacherju z Mlinega pri Bledu, ki je bil njegov gradiščan na Šmledniku. CKSL 1442 IV 21 s.l.

¹⁹⁷ Chmel, *Materialien I*, št. 28, str. 46 sl.

¹⁹⁸ Npr. CKSL 1449 XI 11 Celje; GZM VI, št. 110.

»Grofiji v Marki in Metliki«, ki so jo grofje imeli v zastavi od Habsburžanov. Temu odgovarjajoče so imeli sedeže na gradovih v Celju, na Ortenburgu na Koroškem, v zagorski Krapini ter v Metliki. *Hawbtman zu Cili* je bil na primer leta 1454 Jošt Helfenberger,¹⁹⁹ *haubtman* na Ortenburgu leta 1436 in 1441 Andrej von Graben in leta 1457 Jurij Kreig,²⁰⁰ *haubtman an der Creppynn* oziroma *hauptman in Seger* v letih 1428, 1430 in 1435/36 Hans z Werdenberga²⁰¹ ter leta 1454 Ahac Minndorfer,²⁰² *hawbtmann der graffschaft in der Mettlikg* leta 1447 pa Jurij Kollnitzer in 1456 Baltazar Lichtenberger.²⁰³ V Celju kot prestolnici z različnimi funkcijami in več grajskimi objekti se poleg glavarja omenjajo še oskrbnik (*phleger*),²⁰⁴ sodnik in uradniki (*richter und ambtlewten*)²⁰⁵ ter na gradu Zgoranje Celje, kjer so grofje hranili blagajno in arhiv (*behaltuus von barschaftt und brieffen*), poseben gradiščan (v letih 1456–57 Tomaž Pfaffoitscher).²⁰⁶ Zdi se, da se uradniki pod nazivom *ambtman* in *ambtlewt* pojavljajo v celjskih središčih z bolj pestrimi gospodarskimi funkcijami, zlasti v tistih, ki so poleg gradov in zemljiškega gospodarstva zajemala še urbane naselbine (mesta, trge). Poleg Celja jih zasledimo npr. v Slovenski Bistrici, Lemberku, Vojniku, Laškem, Radečah, Mozirju, Braslovčah, Muti, Planini in Podsredi.²⁰⁷ Ukaz grofa Friderika II. glede hiše v trgu Planina leta 1439 je bil namenjen *vnsern burkgrauen, richtern vnd ambtlewten daselbst*, zadeva glede trga Podsreda leta 1453 pa *vnsern ambtleutten zu Herberg*, čeprav je na gradu nad trgov uradoval še gradiščan.²⁰⁸ V tem pogledu je še zlasti celovit dokument cesarja Friderika III. iz februarja 1458, s katerim je vsem uradnikom bivših celjskih gospoств ukazal, da morajo dohodke odslej pošiljati vicedomu v Celje, in v katerem poimensko našteva okrog 30 uradov (*Ambt*).²⁰⁹ V večini primerov gre prav za mesta in trge ali vsaj kraje z

mitninskimi postajami. Poleg zgoraj omenjenih so naštetih še npr. Žalec, Braslovče, Dravograd, Vuzenica, Rogatec, Kunšperk, Metlika, Črnomelj, Žužemberk, Poljane, Kočevje, Ribnica, Lož in Radovljica. Pod nazivom *ambtlewt* lahko najverjetneje razumemo uradnike z gospodarskimi pristojnostmi, ki so vodili zemljiški urad (oskrbnike), ter trške oziroma deželske sodnike, mitničarje, pisarje in podobno.

Celjski gradiščani z upravno in vojaško funkcijo (*burggraf*) pa se pojavljajo na vseh pomembnejših gradovih, poleg Celja na primer na Žovneku, Ojstrici, Vrbovcu, Forhtenoku, Vojniku, Vuzenici, Muti, Rogatcu, Planini, Podsredi, Kunšperku, Žebniku, Krškem, Gračenem, Mehovem, Kostelu, Ribnici, Ortneku, Ložu, Polhovem Gradcu, Smledniku, Radovljici, Waldenbergu, Sommereggju, Hohenburgu in Prießeneggju.²¹⁰ Služba gradiščanov je temeljila na individualnih pogodbah o skrbništvu določenega gradu (*pflegweis*) in na običajnem za to pripadajočem (letnem) dohodku (*mit gewönlichem burghut*), kot je omenjeno v številnih ohranjenih virih. Gradiščan je običajno prejel v upravo grad in pripadajoč zemljiški urad (*gesloss mit ampt*), najpogosteje za čas svojega življenja (*mein lebtag*)²¹¹ in redkeje za vnaprej določeno časovno obdobje, npr. nekaj let.²¹² Najvažnejše so bile klavzule, da bo grad vzdrževan ter Celjskim in njihovim ljudem po potrebi vedno odprt – vendar na njihove stroške – ter da bo po smrti gradiščana s strani njegove posadke takoj brez zapletov vrnjen Celjskim. Ti pogoji so bili podobni kot pri številnih podelitvah gradov v fevd, s to bistveno razliko, da gradiščanstvo ni bilo dedno. Celjski gradiščani so sredi 15. stoletja prihajali iz vrst nekaterih starejših plemiških družin, prvotno ministerialnega izvora (npr. Helfenberški, Turnski, Ekenšteinerji, Žusemski, Lihtenberški, Gali, Mehovski, Turjaški, Lambergerji, koroški Kreigi, Kollnizerji, Gradenejerji, Werdenburški, Halleggerji, štajerski Holleneggerji), še pogosteje pa iz vrst nižjega, viteškega plemstva: Meusenreuterji, Minndorferji, Apprecherji, Sebriacherji, Hohenwartherji, Ložniški (Lösnitzer), Sachsi, Vaisti (iz Brežic), Voitlanderji (iz Šoštanja), Širski (Scheyrer),

¹⁹⁹ CKSL 1454 III 17; CKSL 1454 IV 4; CKSL 1454 VIII 28 s.l.

²⁰⁰ MDC XI, št. 151; CFK 1, fol. 45'; Birk, *Urkunden-Auszüge*, št. 191.

²⁰¹ CKSL 1428 II 8 Krapina; Preinfalk, Bizjak, *Turjaška knjiga II*, št. 172, 180; Tanodi, *Povijesni spomenici*, št. 82.

²⁰² CKSL 1454 IX 8.

²⁰³ CKSL 1447 IX 18 Metlika; CKSL 1456 IX 13.

²⁰⁴ Leta 1449 je bil to Andrej Gal z Rožeka. CKSL 1449 XII 1.

²⁰⁵ CKSL 1447 IX 29 Žovnek.

²⁰⁶ KGC, str. 132.

²⁰⁷ StLA, AUR 1444 III 18; CFK 2b, fol. 29; CKSL 1439 V 16 s.l.; CKSL 1447 IV 12.

²⁰⁸ CKSL 1439 IV 20 Jurklošter; CKSL 1453 IX 29 Žovnek.

²⁰⁹ HHStA, Hs. B 360, fol. 72–73. Vsi naštetih uradi so: Celje, Žalec, Mozirje, Žovnek/Braslovče, Vranksko, Dravograd, Vuzenica, Muta, Slovenska Bistrica, Rogatec, Lemberk, Kunšperk, Podsreda, Planina, Laško, Radeče, Vojnik, Radovljica, Primskovo, Smlednik, Polhov Gradec, Lož, Ribnica, Kočevje, Žužemberk, Metlika, Črnomelj, Poljane, Čušperk in Dobropolje.

²¹⁰ Cesar Friderik III. je takoj po prevzemu celjskih gospoств leta 1457 nadaljeval s prakso, uveljavljeno pod Ulrikom II., kot je razvidno iz primerov Smlednika, Krškega, Forhteneka, Podsrede, Ojstrice in Vrbovca. Gl. Birk, *Urkunden-Auszüge*, št. 163, 165, 212, 234–238, 263. Zato lahko podobno domnevamo tudi npr. za Metliko, Dravograd, Vuzenico, Žužemberk, Poljane ob Kolpi ter Belo Peč, kjer je cesar gradove podelil v oskrbo gradiščanom, ki mi sicer iz celjskih virov niso znani. Birk, *Urkunden-Auszüge*, št. 157, 161, 169, 177, 197, 201, 228, 267.

²¹¹ Npr. Kostel leta 1436 (CFK 1, fol. 81'); Hohenburg na Koroškem 1437 (CKSL 1437 III 8 Špital); Krupa v Slavoniji 1454 (CKSL 1454 IV 4 s.l.).

²¹² Npr. Lož leta 1457 za štiri leta, »kot ga je podelil že prej gospod Celjski«. CKSL 1457 VI 12 Kranj.

Šrabasi, Pfaffoitscherji in Pergerji (vsi iz Krškega), Kolenci, Grimšicarji, Seebacherji (iz Mlinega pri Bledu), Pirsii (iz Pudoba pri Ložu), Sawerji, Mosheimerji, Schnizenbaumerji (z Zoneka pri Igu), Lengenheimerji (z Otočca), Grezpergerji, Baumkircherji (iz Vipave), Dürerji (s Sušja pri Ribnici), Ratterji (iz Dornave), koroški Khevenhüllerji, Grabenski, Raseggerji, von Fresach ter štajerski Schramphi (z Aichberga). Mnogi od njih so pokazali svojo lojalnost do Celjskih v turbulentnem času po smrti grofa Ulrika II., ko so ostali zvesti njegovi vdovi Katarini Branković in s tem kljubovali samemu cesarju Frideriku III. Cesar se je leta 1457 o predaji gradov pogajal z gradiščani v Rogatcu, Krškem, Muti, Gračenem, Mehovem, Kostelu in Smledniku,²¹³ šele po dogovoru med njim in grofom decembra 1457 pa je Katarina svoje *burggraven* izrecno pozvala, naj predajo gradove Žovnek, Ojstrico, Vrbovec, Forhtenek, Rogatec, Planino, Podstredo, Kunšperk, Mehovo, Kostel, Radovljico in Waldenberg.²¹⁴ Sistem, kakršnega so imeli na svojih gradovih v cesarstvu, so Celjski uvajali tudi na gospodstvih v Slavoniji. Za te gradove sicer vemo bistveno manj o pravnem položaju oziroma načinu uprave, vendar je iz skopih podatkov kljub vsemu mogoče sklepati, da je bila večina slavonskih gradov pod upravo gradiščanov/kastelanov. Ti so imeli neredko uradni naziv »glavar« (*capitaneus, harwbtman*), vsaj pri vrsti pomembnejših gradov – v Krapini, Zagrebu, Čakovcu, Steničnjaku, Medvedgradu, Đurđevcu, Božjakovini –, drugje pa nastopajo kastelani (*castelanus*), npr. v Varaždinu, Samoboru, Vinici, Stupniku in Rakovcu.²¹⁵ Kot dobro kaže ohranjena primera pogodb o skrbništvu gradov Krapa ob Uni in Kostel v Zagorju, je bil sistem gradiščanstva v Slavoniji identičen kot pri celjskih gradovih v cesarstvu.²¹⁶ Tudi gradiščani so bili tu v prvi vrsti predstavniki celjske viteške klientele s Štajerske, Kranjske in Koroške: Baltazar Lihtenberški, Janez in Friderik Lamberger, Erhard Hohenwarter, Andrej Kreig, Ahac Minndorfer, Žiga Sebriacher, Janez Apprecher, Jurij Sawer, Janez Zusemski, Janez Werdenburški, Bernard Sachs, Andrej Baumkircher, Jurij in Hieronim Pirs ter nekaj neznanih – Viljem Stamm, Martin Katendorfer, Sebold Mayer, Jurij Hagelberger in zlasti enigmatični Bernard Gribinger (bil je maršal na Ulrikovem dvoru).²¹⁷

Glede na izjemno število gradov, ki so jih imeli grofje Celjski v oblasti proti koncu svojega rodu, lahko kot zanimivost opozorimo še na nekaj (neuresničenih) dednih pogodb, ki bi lahko to število še bistveno povečale. Pogodbe o medsebojnem dedovanju v primeru izumrtja enega ali drugega rodu so bile eno bolj priljubljenih sredstev dinastične politike tega časa in potencialno mogočno orodje za kopičenje teritorijev in gradov (uresničeno zlasti v primeru Habsburžanov). Leta 1437 sta Friderik in Ulrik sklenila pogodbo o dedovanju z grofom Henrikom IV. Goriškim. Iz ukaza, ki ga je Goriški poslal vsem svojim gradiščanom na poimensko naštetih gradovih, je razvidno, da bi Celjski, če bi preživeli njegov rod, pridobili še 25 gradov od Gorice in Krasa do Zgornje Koroške in Pustertala.²¹⁸ Že leta 1414 je grof Johan Schaunberški, če bi umrl brez dedičev, zapustil Hermanu Celjskemu, svojemu nekdanjemu varuhu, grofijo Schaunberg ob Donavi v Avstriji s štirimi gradovi in mestom Eferding.²¹⁹ Leta 1449 je Nikolaj Liechtensteinski obljubil Celjskim – če bi umrl brez moških potomcev – mesto Murau in bližnji grad Grünfels ob zgornji Muri na Štajerskem.²²⁰ Dve leti kasneje sta brata Wolfgang in Rajnpreht Walsee, mogočna gospoda na Krasu in Štajerskem, v primeru svoje smrti Celjskim zapuščala svoja gradova Slovenske Konjice in Štatenberk ter celo mesto Reka ob Kvarnerju.²²¹ O višku moči in bogastva, ki so ga Celjski dosegli tik pred Ulrikovo smrtjo, pa pričata še dva dokumenta. Mihael, grof Hardegg, je leta 1454 potrdil, da je Ulriku Celjskemu dolžan enormnih 120.000 goldinarjev; zato je vsem svojim glavarjem in oskrbnikom ukazal, da v primeru njegove smrti njegove gradove in gospodstva prepustijo Celjskemu.²²² Resničen zenit moči Celjskih pa dokazuje listina iz januarja 1455. Tirolski grof Sigismund Habsburški – bratranec cesarja Friderika III. – je potrdil, da je grofu Ulriku dolžan 200.000 goldinarjev, za kar mu je zastavil deset gradov v dolini Inna na Tirolskem, izvzemši mesto Hall in tamkajšnje solne rudnike.²²³ Ulrik (in njegovi potomci) so dejansko lahko prevzeli v zastavo vseh deset gospodstev ter jih »posedovali in koristili« (*ynn haben nutzen vnd niessen sullen*), dokler vsota ne bi bila izplačana. S tem bi se celjsko gospodstvo razširilo še na eno novo regijo – izjemno pomembno Tirolsko v osrednjih Alpah. Ali je bilo to kdaj realizirano, ne vemo. Usoda je hotela drugače – Ulrikova smrt v Beogradu je že novembra 1456 vse obrnila na glavo.

²¹³ Birk, *Urkunden-Auszüge*, priloga I., str. 141 sl.

²¹⁴ HHStA, Hs. B 360, fol. 71–72; KGC, str. 133, 139.

²¹⁵ Preinfalk, Bizjak, *Turjaška knjiga II*, št. 172, 180, 188, 206, 278; CKSL 1439 VII 29; CKSL 1454 VI 15 s.l.; CKSL 1454 IX 8; CKSL 1455 IX 20 Celje; Chmel, *Materialien I*, str. 47; MCZ II, št. 113, 116, 149, 192, 193, 217; MCZ VI, str. 422; MCZ VII, str. 15; MCZ X, str. 78, 104, 116; Tanodi, *Povijesni spomenici*, št. 131; KGC, str. 147, 155; Klaić, *Zadnji knezi*, str. 43, 45, 65, 68, 69, 71, 75, 77, 79, 83, 86, 111.

²¹⁶ CKSL 1449 XII 1 s.l.; CKSL 1454 IV 4 s.l.

²¹⁷ Gl. vire v op. 215; KGC, str. 146–147, 153, 155.

²¹⁸ CKSL 1437 III 17 Lienz.

²¹⁹ CKSL 1414 IV 30 Schaunberg.

²²⁰ CKSL 1449 XI 23 Murau.

²²¹ CKSL 1451 XII 13 s.l.

²²² CKSL 1454 IX 8 Krapina.

²²³ CKSL 1455 I 25 Lienz.

Teritoriji grofov Celjskih leta 1456. Tedaj so posedovali okrog 123 gradov, od tega okrog 40 v Slavoniji. Približno ena petina gradov je bila podeljena v fevd (Slovenski zgodovinski atlas, Ljubljana, 2011, str. 89).

Za zaključek le še ena zanimiva in po svoje paradoksalna ugotovitev. V več kot treh stoletjih svojega obstoja je rod Celjskih sam zgradil zgolj peščico od neverjetne mase gradov, ki jih je posedoval na višku slave. Poleg štirih matičnih v jedru Savinjske doline bi lahko kot »čiste« celjske gradnje označili le še kake štiri: spodnji Knežji grad (dvorec) v Celju, grad Fridrihštajn v kočevskih gozdovih, ki ga je kot neke vrste rezidenco za oddih zgradil grof Friderik II. v času pred letom 1424,²²⁴ Belo Peč (Weissenfels) na skrajnem severozahodu ter Mok-

rice na jugovzhodu Kranjske.²²⁵ Seveda to ni bila nobena izjema. Vzpon grofov v 14. in 15. stoletju je potekal v času, ko je večina srednjeveških gradov že stala, novi so bili le redke izjeme. Politična moč se je gradila s premišljeno »grajsko politiko« – ne s postavljanjem gradov, temveč s pridobivanjem obstoječih v svojo posest, in sicer z nakupi ter prevzemanjem v fevd ali zastavo, le v skrajnih primerih s silo.²²⁶ In glede na rezultat so bili grofje Celjski tudi na tem področju resnično mojstri.

²²⁴ KGC, str. 79.

²²⁵ Gl. op. 187 in 188.

²²⁶ Npr. Ulrikova osvajanja v Slavoniji leta 1446 in Dalmaciji leta 1454/55. Klaič, *Zadnji knezi*, str. 80 sl., 88 sl.

VIRI IN LITERATURA

NEOBJAVLJENI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana

AS 1063 – Zbirka listin

AS 1073 – Zbirka rokopisov

I/57 (CFK 1 – Celjske fevdne knjige 1436)

I/2r (CFK 2a – Celjske fevdne knjige za grofijo Ortenburg 1456)

I/3r (CFK 2b – Celjske fevdne knjige za grofijo Celje 1445, 1455)

CKSL – Centralna kartoteka srednjeveških listin, Ur. Božo Otorepec (tipkopis), ZIMK ZRC SAZU, Ljubljana

HHStA – Haus- Hof- und Staatsarchiv, Dunaj

AUR – Allgemeine Urkundenreihe

Hs. B 6 – Kopialna knjiga vojvode Albrehta II. (okrog leta 1350)

Hs. B 360 – Registraturna knjiga cesarja Fridrika III. (okrog leta 1460)

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Gradec

AUR – Allgemeine Urkundenreihe

OBJAVLJENI VIRI

Baraga, *Grad Mirna – Grad Mirna v srednjeveških listinah*. Ur. France Baraga. Mirna: Studio 5, Mirna 2005.

Birk, *Urkunden-Auszüge – Urkunden-Auszüge zur Geschichte Kaiser Friedrich des III. in den Jahren 1452–1467 aus bisher unbenützten Quellen*. Ur. Ernst Birk. *Archiv für Kunde Österreichischer Geschichtsquellen*, X, 1353, str. 175–240; XI, 1953, str. 139–176.

Blaznik, *Urbarji – Urbarji freisinske škofije*. Ur. Pavle Blaznik. *Srednjeveški urbarji za Slovenijo IV. Viri za zgodovino Slovencev 4*. Ljubljana: SAZU, 1963.

CKL – *Celjska knjiga listin I: Listine gospodov Žovneških do leta 1341*. Ur. Dušan Kos. Ljubljana – Celje: ZRC SAZU, Muzej novejšje zgodovine Celje, 1996.

Chmel, *Materialien – Materialien zur österreichischen Geschichte aus Archiven und Bibliotheken 1*. Ur. Josef Chmel. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1971.

GZL – *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku I, IX*. Ur. Božo Otorepec. Ljubljana: Mestni arhiv, 1956, 1964.

GZM – *Gradivo za zgodovino Maribora IV, VI*. Ur. Jože Mlinarič. Maribor: Pokrajinski arhiv, 1978, 1980.

KGC – *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli*. Ur. Franz Krones. Graz: Verlag von Leuschner & Lubensky, 1883.

Komatar, *Cartular – Ein Cartular der Karthause Pletriach*. Ur. Franz Komatar. *Mittheilungen des Musealvereins für Krain*, 14, 1901, str. 23–72.

Krones, *Urkunden – Urkunden zur Geschichte des Landesfürstenthums, der Verwaltung und des Ständewesens der Steiermark*. Ur. Franz Krones. *Beiträge zur Kunde Steiermärkischer Geschichts-Quellen*, XXX, 1899, str. 13–140.

MCZ – *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae II, VI, VII, X*. Ur. Ivan Krst. Tkalčić. Zagreb: Brzotiskom K. Albrehta, 1894, 1900, 1902, 1904.

MDC – *Monumenta historica ducatus Carinthiae I–IV: 811–1269*. Ur. August von Jaksch. Klagenfurt: Ferd. v. Kleinmayr, 1896–1906; VIII–XI: 1311–1500. Ur. Hermann Wiessner. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1963–1972.

Preinfalk, Bizjak, *Turjaška knjiga – Turjaška knjiga listin I: Listine zasebnih arhivov kranjske grofovske in knežje linije Turjaških (Auerspergov) 1 (1218–1400); II: Dokumenti 15. stoletja*. Ur. Miha Preinfalk, Matjaž Bizjak. *Thesaurus memoriae. Fontes* 6, 8. Ljubljana: Založba ZRC, 2008, 2009.

Smičiklas, *Codex diplomaticus – Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae XVII: Listine godina 1386–1394*. Ur. Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1981.

Tanodi, *Povijesni spomenici – Povijesni spomenici slobodnoga kraljevskoga grada Varaždina I: Zbornik izprava 1209–1526*. Ur. Zlatko Tanodi. Varaždin: Svobodna Narodna tiskara, 1942.

UBSt I – *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I*. Ur. Josef Zahn. Graz: Historischer Verein für Steiermark, 1875.

Wiessner, *Gurker Urbare – Gurker Urbare (Bistum und Kapitel) im Auswahl aus der Zeit von 1285 bis 1502*. Ur. Herman Wiessner. *Österreichische Urbare III. Urbare geistlicher Grundherrschaften 3. Die mittelalterlichen Stiftsurbare Kärntens I*. Wien: Verlag Adolf Holzhausens Nachfolger, 1951.

Zahn, *Codex diplomaticus – Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis*. Ur. Josef Zahn. *Fontes rerum Austriacarum II*, 35. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1871.

LITERATURA

Bizjak, Matjaž: *Denarni sistemi in razmerja v 14. in prvi polovici 15. stoletja*. V: Lazar, Tomaž: *Vitezzi, najemniki in smodnik: Vojskovanje na Slovenskem v poznem srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik, 2012, str. 143–145.

- Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est: Gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospodstev na Slovenskem*. Thesaurus memoriae. Dissertationes 2. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Blaznik, Pavle: *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500 II: N–Ž*. Maribor: Založba Obzorja, 1988.
- Blaznik, Pavle: Kranjski deželni vicedom: Prispevek k zgodovini srednjeveške finančne uprave na Kranjskem. *Hauptmannov zbornik*. Razprave I. razreda SAZU V. Ljubljana: SAZU, 1966, str. 279–318.
- Blaznik, Pavle: *Zemljiška gospodstva v območju freisinske dolenske posesti*. Razprave I. razreda SAZU IV/6. Ljubljana: SAZU, 1958.
- Dopsch, Heinz: Burgenbau und Burgenpolitik des Erzstiftes Salzburg. *Die Burgen im deutschen Sprachraum: Ihre rechts- und verfassungsrechtliche Bedeutung II* (Hg. Hans Patze). Vorträge und Forschungen XIX. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag, 1976, str. 387–416.
- Dopsch, Heinz: Die Freien von Sannegg als steirische Landherren und ihr Aufstieg zu Grafen von Cilli. *Celjski grofje: Stara tema – nova spoznanja* (ur. Rolanda Fugger Germadnik). Zbornik mednarodnega simpozija Celje, 27.–29. maj 1998. Celje: Pokrajinski muzej, 1999, str. 23–35.
- Dopsch, Heinz: Die Grafen von Cilli – Ein Forschungsproblem. *Südostdeutsches Archiv*, XVII/XVIII, 1974/1975, str. 9–49.
- Ebner, Herwig: Die Burgenpolitik und ihre Bedeutung für die Geschichte des Mittelalters. *Carinthia I*, 164, 1974, str. 33–51.
- Engel, Pál: Die Güssinger im Kampf gegen die ungarische Krone. *Die Güssinger: Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihrer Zeit (13./14. Jahrhundert)*. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 79. Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1989, str. 85–114.
- Erläuterungen zum Historischen Atlas der Österreichischen Alpenländer I: Die Landgerichtskarte 4: Kärnten, Krain, Görz und Istrien*. Wien: Verlag von Adolf Holzhausens Nachfolger, 1929.
- Fräss-Ehrfeld: *Geschichte Kärntens I: Das Mittelalter*. Klagenfurt: Verlag Johannes Heyn, 1984.
- Fried, Pankraz: Hochadelige und landesherrlich-wittelsbachische Burgenpolitik im hoch- und spätmittelalterlichen Bayern. *Die Burgen im deutschen Sprachraum: Ihre rechts- und verfassungsrechtliche Bedeutung II* (Hg. Hans Patze). Vorträge und Forschungen XIX. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag, 1976, str. 331–352.
- Kampuš, Ivan: Odnosi grofova Celjskih i zagrebačkog Gradeca. *Historijski zbornik (Šidakov zbornik)*, XXIX–XXX, 1976–77, str. 161–180.
- Karbić, Damir: Povijesni podaci o burgu Vrbovcu (1267–1524). *Burg Vrbovec u Klenovcu Humske: Deset sezona arheoloških istraživanja* (ur. Tatjana Tkalčec). Zagreb: Muzeji hrvatskog Zagorja, Institut za arheologiju, 2010, str. 203–222.
- Klaić, Nada: *Zadnji knezi Celjski v deželah Sv. krone*. Celje: Prese d.o.o., 1991.
- Kos, Dušan: *Vitez in grad: Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Kos, Milko: *Gradivo za historično topografijo Slovenije (Za Kranjsko do leta 1500) I: A–M*. Ljubljana: SAZU, 1975.
- Kosi, Miha: Dežela, ki je ni bilo: Posavinje med Kranjsko in Štajersko od 11. do 15. stoletja. *Studia historica Slovenica: Časopis za humanistične in družboslovne študije*, 8, 2008, št. 2–3, str. 527–564.
- Kosi, Miha: Marginalije h knjigi Vitez in grad. *Zgodovinski časopis*, 61, 2007, str. 175–200.
- Kosi, Miha: Onstran gore, tostran Ogrske (Bela krajina v poznem srednjem veku). *Črnomaljski zbornik: Zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta* (ur. Janez Weiss). Črnomelj: Občina Črnomelj, 2008, str. 119–157.
- Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek: Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998.
- Kosi, Miha: »Prometna politika« celjskih grofov. *Celjski grofje: Stara tema – nova spoznanja* (ur. Rolanda Fugger Germadnik). Zbornik mednarodnega simpozija Celje, 27.–29. maj 1998. Celje: Pokrajinski muzej, 1999, str. 165–180.
- Kosi, Miha: ... quae terram nostram et regnum Hungariae dividit ... (Razvoj meje cesarstva na Dolenjskem v srednjem veku). *Zgodovinski časopis*, 56, 2002, str. 43–93.
- Lackner, Christian: Zur Geschichte der Grafen von Ortenburg in Kärnten und Krain. *Carinthia I*, 181, 1991, str. 181–200.
- Lazar, Tomaž: *Vitezi, najemniki in smodnik: Vojskovanje na Slovenskem v poznem srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik, 2012.
- Mlinarič, Jože: Gospoščina Limbuš pri Mariboru. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Nova vrsta, 12, 1976, str. 68–92.
- Mlinarič, Jože: *Kartuzija Pleterje 1403–1595*. Ljubljana: Kartuzija Pleterje, 1982.

- Orožen, Janko: *Zgodovina Celja in okolice I: Od začetka do leta 1848*. Celje: Kulturna skupnost, 2019.
- Pirchegger, Hans: Die Grafen von Cilli, ihre Grafschaft und ihre untersteirischen Herrschaften. *Ostdeutsche Wissenschaft*, 2, 1956, str. 157–200.
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülten, Städte und Märkte*. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission 10. München: Verlag R. Oldenbourg, 1962.
- Ravnikar, Tone: *Po zvezdnih poteh: Savinjska in Šaleška dolina v visokem srednjem veku*. Velenje: Muzej Velenje, 2007.
- Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji II, III, V*. Zbirka Grajske stavbe 2, 3, 5. Ljubljana: Založba Park, 1991, 1992.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji II, III*. Zbirka Grajske stavbe 13, 14. Ljubljana: Viharnik, 2001, 2002.
- Štih, Peter: Celjski grofje kot dediči bosanske krone: Listina bosanskega kralja Tvrtka II. Kotromanića za celjskega grofa Hermana II. iz leta 1427. *Vojetov zbornik: Med Srednjo Evropo in Sredozemljem* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. 79–103.
- Štih, Peter: Celjski grofje, vprašanje njihove deželno-knežje oblasti in dežele Celjske. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp idr.). Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 1996, str. 227–256.
- Štih, Peter: Dežela Grofija v Marki in Metliki. *Vilfanov zbornik: Pravo – zgodovina – narod* (ur. Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller). Ljubljana: Založba ZRC, 1999, str. 123–145.

ZUSAMMENFASSUNG

Burgenpolitik – das Beispiel der Grafen von Cilli

Auf dem Höhepunkt ihrer Macht – um 1425 – besaßen die Grafen von Cilli in den Ländern Kärnten, Krain, Steiermark sowie in Slawonien und Kroatien mehr als 125 Burgen, 12 Städte und etwa 30 Märkte. Im heutigen Slowenien befanden sich etwa 75 Burgen in ihren Händen, mehr als ein Drittel der namentlich bekannten mittelalterlichen Anlagen. Damit erwies sich dieses mächtigste mittelalterliche Geschlecht, das aus dem slowe-

nischen Raum stammte, ganz klar auch als realpolitisch stärkste Kraft. Eine Burg bedeutete Macht – Kontrolle und Beherrschung eines Territoriums – sowohl in praktischem wie symbolischem Sinn. Kein anderes mittelalterliches Geschlecht, bis zur Vorherrschaft der Habsburger um 1500, beherrschte unmittelbar ein so großes Gebiet des heutigen Slowenien wie die Cillier Grafen.

Die Anfänge waren relativ bescheiden. Das Geschlecht wurde 1173 erstmals nach der Stammburg Sannegg im Sanntal benannt, wo das Allodialgut vier Burgen umfasste. Wahrscheinlich schon im 12. Jahrhundert bekamen sie Lemberg (Lengenburg), ein Lehen der Bischöfe von Gurk, nach dem sie sich im 13. Jahrhundert häufig benannten. Damit bildete sich an der Ostseite der Mark Saunien (Sanntal), die damals noch selbständig zwischen Krain und der Steiermark existierte, ein zweiter Schwerpunkt ihrer Herrschaften, der sich 1301 mit dem Erwerb der Burg Rogatec (Rohitsch) an der Reichsgrenze vergrößerte. 1308 unterstellten sich die Sannegger den Habsburgern, sie wurden ihre Vasallen des Herzogtums Steiermark und schufen sich damit eine sichere Basis für den weiteren politischen Aufstieg. Zu diesem Zeitpunkt besaßen die Cillier nur sechs Burgen.

Ein entscheidender Sprung gelang den Sanneggern mit dem Aussterben der Grafen von Heunburg 1322. Als einem der Haupterben gelang ihnen in den folgenden eineinhalb Jahrzehnten beinahe zehn neue Burgen zu erwerben, einschließlich Cilli, das zum neuen Herrschaftszentrum wurde. Die ganze erste Hälfte des 14. Jahrhunderts stand im Zeichen einer gewaltigen Besitzexpansion im Sann- und Sotlagebiet, womit sich ein großes geschlossenes Sannegger Herrschaftsgebiet herausbildete, das um die Jahrhundertmitte etwa 25 Burgen umfasste, unter ihnen Gornji Grad (Oberburg), Laško (Tüffer), Planina (Montpreis), Podsreda (Hörberg), Krško (Gurkfeld), Smladnik (Flödnig). Ihre wichtigsten Konkurrenten in dieser Region waren die Herren von Pettau, die aber in zwei Fehden ihre Niederlage einbekennten mussten (1345, 1351). Die Erhebung der Sannegger zu Grafen von Cilli durch Kaiser Ludwig den Bayern 1341 (und neuerlich durch Kaiser Karl IV. von Luxemburg 1372) war die logische Folge dieses enormen politischen Aufstiegs.

In den folgenden drei Jahrzehnten (1350–1383) folgte eine ungewöhnliche Ausdehnung der Herrschaftsgebiete, beispiellos im Ostalpenraum. Sie griff, ausgehend vom Gebiet an der Sann, in alle Nachbarländer aus – nach Krain, Kärnten und in die Steiermark. In dieser Zeit erwarben die Cillier Grafen sogar 40 neue Burgen; deren Gesamtzahl betrug um das Jahr 1383 mindestens 66. Entscheidend für diesen Erfolg war die engste Verbindung mit den Habsburgern, denen sie häufig größere Geldsummen liehen und ihnen als Söldner-

fürher treu dienten. Die Habsburger schuldeten ihnen in der Zeit von 1356 bis 1383 etwa 75.500 Gulden und verpfändeten ihnen dafür bedeutende Herrschaften mit Burgen, Städten, Rechten und Einnahmen: Kamnik (Stein), Kranj (Krainsburg), Postojna (Adelsberg), Vipava (Vippach), Metlika (Möttling), Žalec (Sachsenfeld), Slovenska Bistrica (Windischfeistritz), Radgona (Radkersburg), Landskron, Wildon usw. Diese Herrschaften blieben etwa 60 Jahre im Besitz der Cillier, einige sogar ein ganzes Jahrhundert (bis zu ihrem Aussterben 1456). Die Grafen verfügten in dieser Zeit über ein erhebliches Kapital – Beträge von 10.000, 17.000, sogar 19.000 Gulden – und einen großen Teil davon investierten sie in den planmäßigen Ankauf von Burgen oder Pfandschaften. Zahlreiche krainischen und steirischen Geschlechter erlitten finanzielle Zusammenbrüche, ihr Besitz zerfiel und sie starben aus: so die Herren von Schärferberg, Montpreis, Hörberg, Reutenberg, Königsberg, Saldenhofen, Stegberg. Die Cillier prosperierten in dieser Zeit, bezahlten die Schulden der genannten Herren (häufig bei Juden), übernahmen ihre Burgen als Pfand oder kauften sie ihnen ab. Ihre Burgenpolitik war außerordentlich wirkungsvoll, konsequent und kontinuierlich, wozu auch die dynastische Einigkeit und das familiäre Einvernehmen beitrugen (es gab keine inneren Zwistigkeiten und Besitzteilungen). Der Höhepunkt der Macht der Dynastie zur Zeit des Grafen Hermann II., der von 1385–1435 Chef des Hauses war, bedeutete auch hinsichtlich der Burgenpolitik ein höheres dynastisches Niveau. Der Erwerb von Burgen war nicht mehr das Resultat einer geschickten Finanzgebarung und der Kapitalanlage in Ankäufen bzw. Pfandübernahmen von Burgen, sondern vielmehr von hohen politischen Koalitionen, Heirats- und Erbverträgen, die den Cilliern in Form von Treueprämien, Mitgiften und Erbschaften noch einmal so viele Burgen einbrachten. Gleichzeitig vergrößerte sich auch der Tätigkeitsbereich der Cillier, besonders in das Gebiet des ungarischen Königreiches (Slawonien und Kroatien). Entscheidend dafür war die Verbindung des Grafen Hermann II. mit König Sigismund von Luxemburg, zu der es nach der Schlacht bei Nikopolis 1396 kam. In den folgenden Jahren übergab Sigismund den Cilliern mehr als 20 Burgen und Städte in Slawonien (Varaždin, Čakovec, Krapina, Samobor usw.) mit der ganzen Grafschaft Zagorje und Medžimurje. Den größten einmaligen Gewinn an Burgen und Rechten bedeutete 1418 das Erbe nach den ausgestorbenen Grafen von Ortenburg, mit denen sie bereits 1377 einen Erbvertrag abgeschlossen hatten. 1418 gewannen sie die Grafschaften Ortenburg und Sternberg mit enormen Besitzungen in Kärnten und Krain und etwa 34 Burgen: von Oberdrauburg und Spittal in Oberkärnten bis Radovljica (Radmannsdorf), Lož (Laas),

Kočevje (Gottschee) und Novo mesto (Rudolfs-werd) in Krain. Das dritte Jahrzehnt des 15. Jahrhunderts bedeutete den absoluten Höhepunkt der Macht der Cillier Grafen im Ostalpenraum, sowohl nach dem Umfang wie nach der Zahl der von ihnen beherrschten Burgen – damals mehr als 125. Doch war dieser Höhepunkt nur von kurzer Dauer.

Bis 1430–31 gaben die Cillier den Habsburgern 14 verpfändete landesfürstliche Burgen zurück, die wichtigsten davon waren: Kranj, Kamnik, Novo mesto, Postojna, Vipava, Radgona, Landskron, Wildon. Die große Fehde mit den Habsburgern (Cillier Fehde) in den Jahren 1437–43, ging für die Cillier ungünstig aus, bedeutete aber auch das Ende ihrer Ambitionen auf ein selbständiges Fürstentum. In diesem Krieg wurden einige Dutzend Burgen zerstört, einige eigene, die strategisch und wirtschaftlich weniger bedeutend waren, zerstörten die Cillier selbst. Trotzdem – und mit der Erwerbung von einigen neuen – beherrschten die Grafen in den letzten zwei Jahrzehnten bis zu ihrem Aussterben 1456 ungefähr dieselbe Zahl von Burgen als in 1425 – etwa 123, vierzig davon in Slawonien/Kroatien. Der letzte Graf von Cilli, Ulrich II., hat damals schon den engen Rahmen der Ostalpenländer überwunden und ist auf die historische Hauptbühne der Mittel- und Südosteuropa (Ungarn, Kroatien, Österreich, Böhmen) aufgestiegen. Eine Zeitlang war er Herr von Zagreb und sogar Wien. Aber die prächtige Geschichte kam schon 1456 zu Ende mit Ulrichs Mord in Beograd und mit dem Aussterben der Dynastie.

S U M M A R Y

Castle policy – the case of the counts of cilli

At the peak of their power around 1425, the Counts of Cilli (Celje) owned more than 125 castles, twelve towns and about thirty market towns in the provinces of Carinthia, Carniola, Styria, as well as Slavonia and Croatia. Within the framework of the present-day Slovenia, they possessed about seventy-five, more than one third of all medieval castles whose names are known today. All of the above clearly turned the most magnificent medieval family originating from the Slovenian territory into a major force in realpolitik. Castle stood for dominance – control and authority over a territory – both in practical and symbolic terms. And until the Habs-

burgs finally established their rule around 1500, no other medieval family would wield direct control over such a vast portion of the present-day Slovenia as did the Counts of Cilli.

The beginnings were relatively modest. In 1173 the family was for the first time named after their original castle Sannegg (Žovnek) in the Savinja Valley (Sanntal), with their allodium comprising no more than four castles. It was probably already in the 12th century that the core of their property was extended to include Lemberg (Lengenburg), a fief from the Diocese of Gurk, from which they would often derive their name in the 13th century. Thus, in the eastern portion of Saunia (Sanntal), then still an independent province wedged between Carniola and Styria, a second centre of their dominium was formed, that was extended with the acquisition of Rogatec (Rohitsch) Castle right on the empire's state border in 1301. In 1308 the Lords of Sanneck subjected themselves to the Habsburgs, became their vassals within the framework of the Duchy of Styria and secured themselves a solid foundation for their further political ascent. At that time they were in the possession of no more than six castles.

The decisive turning point came with the extinction of the Counts of Heunburg in 1322, as in the following decade and a half, the Sannecks, being among the main heirs, came into possession of almost another ten castles, including the one in Celje (Cilli), which became their new centre. The entire first half of the 14th century was marked by a major territorial expansion across the Savinja and Sotla basins culminating in the vast and territorially complete Sanneck dominium, which by the mid-century incorporated approximately twenty-five castles, including Gornji Grad (Oberburg), Laško (Tüffer), Planina (Montpreis), Podsreda (Hörberg), Krško (Gurkfeld), and Šmlednik (Flödnig). Their principal rivals in the region were the Lords of Pettau (Ptuj), who were nevertheless forced to admit defeat in two feudal conflicts (1345, 1351). The elevation of the Lords of Sanneck to the Counts of Cilli by Emperor Louis of Bavaria in 1341 (and once again by Emperor Charles IV of Luxembourg in 1372) was a natural consequence of the aforementioned major political ascension.

The following three decades (1350–1383) witnessed an expansion of property at a scale that had no analogy in the area of the eastern Alps, covering the territory from the Savinja River basin to all neighbouring provinces – Carniola, Carinthia and Styria. During that time, the Counts of Cilli acquired as many as forty new castles, so that by 1383 their overall number had grown to at least sixty-six. Crucial to this success were their close ties with the Habsburgs, whom they would often loan large sums of money and loyally serve as mercenary leaders. Thus, the Habsburgs, whose debt to the Counts of

Cilli had in 1356–1383 already amounted to approximately 75.500 florins, pawned them many important seigniories with pertaining castles, towns, rights and revenues: Kamnik (Stein), Kranj (Krainburg), Postojna (Adelsberg), Vipava (Vippach), Metlika (Möttling), Žalec (Sachsenfeld), Slovenska Bistrica (Windischfeistritz), Radgona (Radkersburg), Landskron, Wildon, etc. These seigniories remained in the possession of the Counts of Cilli for about sixty years; some almost a whole century (until their extinction in 1456). During that time the counts disposed of immense capital – sums amounting to as much as 10.000, 17.000 and even 19.000 florins – systematically investing large sums of money in purchasing castles or acquiring them in pledge. At about the same time that many families in Carniola and Styria were facing financial bankruptcy, fragmentation of their estates and extinction – e.g. the Lords of Schärferberg, Montpreis, Hörberg, Reutenberg, Königsberg, Saldenhofen, Stegberg – the Counts of Cilli were prospering, paying their debts (often to the Jews) and buying their castles or accepting them in pledge. Their castle policy was extraordinarily efficient, consistent and continuous, which was also the result of their dynastic unity and concordance (there were no disputes and divisions of property within the family).

The peak of the dynasty's power during the days of Herman II, who headed the family in 1385–1435, also entailed a higher dynastic level in terms of castle policy. Acquisition of castles was no longer so much the outcome of shrewd financial transactions and capital investments in buying or taking castles as pawn, as it was the result of high political coalitions as well as marriage and inheritance agreements, which in the form of rewards for their loyalty, dowry and inheritance, brought the Counts of Cilli nearly twice as many castles. At the same time, the radius of their operations was extended to include, in particular, the territory of the Hungarian Kingdom (Slavonia and Croatia). The most decisive were Count Hermann II's ties with King Sigismund of Luxembourg, which were established after the Battle at Nicopolis in 1396. In the following years, Sigismund bestowed upon the Counts of Cilli more than twenty castles and towns in Slavonia (Varaždin, Čakovec, Krapina, Samobor, etc.), as well as the entire County of Zagorje and Medžimurje. The greatest single acquisition of castles and rights, however, came in 1418 with their inheritance from the extinct Counts of Ortenburg, with whom they had already concluded an inheritance agreement in 1377. The inheritance granted them the counties of Ortenburg and Sternberg with vast estates in Carinthia and Carniola, and some thirty-four castles: from Oberdrauburg and Spittal in Upper Carinthia to Radovljica (Radmannsdorf), Lož (Laas), Kočevje (Gottschee) and Novo mesto (Rudolfswerth) in

Carniola. In the third decade of the 15th century, the Counts of Cilli reached the peak of their power in the area of the eastern Alps, both by the scope of estates as by the number of castles – more than 125 – in their possession. But the peak was very short-lived.

Until 1430–31, the Counts of Cilli returned to the Habsburgs fourteen ducal castles they had received in pawn, including the most important ones: Kranj, Kamnik, Novo mesto, Postojna, Vipava, Radgona, Landskron, and Wildon. However, a major feud with the Habsburgs that took place in 1437–43 and ended to the detriment of the Counts of Cilli also put an end to their ambitions to establish an independent principality. Apart from the tens of castles laid to waste in the aforementioned

hostilities, the counts also demolished a few of their own which were of minor strategic and economic importance. In spite of this – and with acquisition of some new ones – in the last two decades before their extinction in 1456, the Counts of Cilli owned just about the same number of castles as in 1425 – about 123, forty of these in Slavonia/Croatia. The last Count of Cilli, Ulrich II, had by then already reached beyond the narrow frames of the eastern Alps and launched himself onto the major historical stage of Central and Southeastern Europe (Hungary, Croatia, Austria, and Bohemia). For some time he was the master of Zagreb and even Vienna. But the majestic story was brought to an untimely end in 1456, with the assassination of Ulrich in Belgrade and the extinction of the dynasty.